

ВІСТНИК

(Nachrichtenblatt
des Bundes
zur Befreiung der Ukraina)

Союза визволення України

Виходить два до чотири рази у місяць.

Річна передплата виносить 10 К. (4 рублі), піврічна 5 К. (2 рублі), квартальна 3 К. (1·20 рублі). :: Ціна сього числа 30 сот. (15 коп.).

Редагує Комітет.

Видає і відповідає за редакцію: **Омелян Бачинський.**
Адреса редакції: Wien VIII., Josefstädterstraße 79, II. Stiege,
Tür 19. Адміністрація: Tür 6.

II. рік.

Відень, 12 вересня 1915.

Ч. 29—30.

Дванадцять місяців.

Дня 10 вересня минуло 12 місяців, відколи Українські Січові Стрільці пішли в поле. Дня 3-го вересня 1914 зложили присягу в Стрию і виїхали до північної Угорщини, де заквартирували ся у селах Горонда та Страбичів. З тої квартири виходили сотні одна по другій у Карпати. Перша сотня удала ся на провал Веречки під проводом сотника Василя Дідушка дня 10 вересня 1914. В побідній сутичці з Москалями дня 28 вересня відбула сотня огневі хрестини при Комарниках і здобула вози з амуніцією.

Сотні брали участь в боротьбах з ворогом на ужоцьким провалі, коло Веречок, на бескидським провалі і коло Вишкова.

Пригадуємо собі ще нині ті прикрі часи, коли Москалі вдарили о гребінь Карпат і прoderли ся бескидським і яблоницьким провалом до північної Угорщини. Дня 2 жовтня дійшли вони в околиці Мукачева й заняли також Мармарошський Сигіт. Дня 7 жовтня здобули наші війська назад Мармарошський Сигіт і відперли Москалів до яблоницького провалу, а також від Мукачева відогнали їх до Бескиду. На просторі Карпат, між ужоцьким і яблоницьким провалом ішли сотні Українських Січових Стрільців в 129 і 130 бригаді в групі фмл. Петра Гофмана та здобули собі своєю рухливістю, бистротою, витривалістю й ідейністю повне признание команди, а дня 9 жовтня похвальну згадку в звітженні австрійського генерального штабу.

Дня 28 й 29 грудня 1914 відвідав Українських Січових Стрільців Його Високість Наслідник Престола Архикнязь Карл Франц Йосиф, роздавав відзнаки хоробрости та розмовляв зі Стрільцями. При наступі, який зачав ся в січні, наступали Стрільці через Сколе, Болехів, Галич, перейшли Дністер і находять ся під сю хвилю над Серетом. Його Високість Наслідник Престола відвідав Стрільців також 23 липня і назвав їх в розмові „славою українського народу“.

Українські Січові Стрільці принесли армії неоцінені услуги розвідною службою і здобули собі в Кар-

патах назву „очей і вух армії“. Їх спосіб переводити стежі (патрулі), збирати подробиці про ворога, доносити вісти про нього мусить служити за взірець роботи в тім напрямі.

В боєвій лінії показали ся відважними й витривалими войовниками. Наше Стрілецтво визначило ся особливо в отсих битвах і сутичках: 28 вересня під Комарниками, 10 жовтня під Хоростковом, 17 жовтня на Лисім Верху, 20 жовтня під Дрогобичем, 21 жовтня під Добровлянами, 2 до 8 жовтня на Веречках, 26 до 31 жовтня під Синевідськом, 28 жовтня на Ключі, 3 падолиста на Комарницьким, 24 падолиста під Тухолькою, 30 падолиста на Довбуші, 12 грудня під Підполозем (Везиреалаш), 21 грудня під Зуго, 11 лютого 1915 під Вишковым, 29 квітня і 1 мая на Маківці, 28 і 29 мая під Болеховом.

На чолі I-го полку Українського Стрілецтва стоять: полковник Гринько Коссак, отаман Семен Горук і місто-отаман Василь Дідушок.

По боях на Маківці в приказі дивізії ген. Г. Фляйшмана подвиги Стрільців названо „золотим листком в історії народу“.

Дня 15-го квітня висказав начальний вожд австрійської армії архикнязь Фридрих перед президентом Загальної Української Ради д-ром К. Левицьким і містопрезидентом М. Васильком признание Українським Січовим Стрільцям.

Дня 10 вересня минає 12 тяжких, повних трудів, кривавих місяців. Скільки подій, скільки бажань, скільки болів і розчаровань пережило Українське Стрілецтво! Прикрі несподіванки все ще часом вертають, одначе цілість устрою перейшла вогненну пробу щасливо та стала панциром і мечем свого народу. Бороніть і здобуйте! Здобуйте силу, повагу, свободу для тих мільйонів, що загивають все ще в чужій неволі, зітріть ржу сумніву та зневіри з їх душі, влийте в них відвагу, завзятте і карність, а тоді злучать ся усі в одну велику, самостійну, непобідиму громаду.

Війна й Україна.

I.

Писати історію теперішньої світової війни ще дуже передчасно, та все-ж таки цілорічний її перебіг дозволяє вже вхопити не один момент її із, так сказати-б, історичного становища. Се дотикає однаково політичний, як і стратегічно-технічний бік сього світового перевороту. Може найхарактеристичніша прикмета сьогоднешньої війни лежить у с'їм, що не лише самі події, а й певні відомости про них появляють ся з блискавичною швидкістю. Завдяки телеграфови, телефонови, літацтву, самовозам і залізницям стара богиня язиката Фама разом з усім своїм кублом поголосок пішла в добре заслужений стан спочинку, наймаючи ся хіба за дешеві гроші деяким редакціям, каварняним кружкам тощо . . . Дотого держави й народи пильнують уважно, щоб не лише залізом і порохом значити свою волю; печатне слово стало не менше важною зброєю, так необхідною, як ніколи доси. Учора говорив у парламенті одної держави міністер заграничних справ про війну й її причини, а вже сьгодні відповідає йому такий самий міністер ворожої держави, вдаряючи у найслабше місце противника і виточуючи нові аргументи морального характеру. Учора появила ся збірка дипломатичних актів в обгортці такої то краски, а вже завтра відповість їй удвоє грубша брошура з обгорткою в красці непримирно настроєній супротив першої. Та не лише політичні діялоги ведуть між одним кінцем землі і другим; також і гіганти на полі бою, ті з мільонами голов і вдвоє тільки рук, не погорджують словесними двобоями на подобу безсмертних героїв під Троєю. Бо що-ж таке щоденні огляди подій, видавані генеральними штабами, як не sui generis розмови між противниками, щоб добивати себе й морально. Завдяки всьому тому дійсного, об'єктивного стану справи і ходу подій не в силі ніхто закрити на довший час; завдяки всьому тому при теперішній світовій різні людей, при повнім розриві формальних міжнародних умов, „прав“ і т. ин. слідно велику вразливість ворожих сторін на пункті таких понять, як „правда“, „культурність“, „мораль“, „надужиття“ і т. ин. річи, які творять одну з найцікавіших сторінок сеї війни. Збираючи все в одно, зрозуміємо, що сю війну можна об'єктивно слідити вже в часі її тривання, певніше, ніж яку-небудь иншу світову війну у минувшині.

Світова війна! Чому саме припилено се імя якраз теперішній? Бо-ж наукового оправдання се імя, видумане публіцистами, не має і в історії ледви удержить ся. В дійсности таких великих війн, які також заслуговували-б сього імени, було доволі. Лише на підкладі столітнього розмірного спокою в Європі виходить нинішня війна особливо великанською. Коли натомість кинемо оком на ряд століть у зад, то „світовість“ сеї війни буде доволі проблематична. Певно, ся війна має окремі своєрідні прикмети, незнані зовсім або лише дуже мало давнішим історичним драмам, одначе сї прикмети ще не рішають про світовий характер теперішних подій. Се питання добре вже й тепер мати на умі, щоб опісля не підпасти розчарованню з приводу результатів війни, які може прийдуть . . .

Чим-же нинішня війна світова? Може тим, що крім європейських держав має в ній участь і східно-азійська держава, що боротьба вела ся і над жовтим морем і коло Чилейських берегів та Соколинних островів? Та-ж боеві поля в Наполеон-

ських війнах простягали ся також на три частини світа, від Гібральтару по Москву і від північного Ледовика по Сагару. Не менші простори обіймала війна семилітня — крім Європи ще й Азію (Індію) й Америку (Канаду й долину Міссісіпі). А початок XVIII в. з двома великими війнами, які були не без звязи з собою: еспанська сукцесійна й друга північна? Се-ж також типова світова війна, яка зломала раз на все еспанське панованне над морями і привела до англійсько-французького дуалізму морського, закінченого в семилітній війні повною гегемонією Англії; одночасно усталила ся основа державно-політичних відносин на європейськм сході у формі зросту Росії й упадку Швеції, України, Польщі й Туреччини. Взагалі обі великі війни XVIII в. мають більше характеру „світовости“, ніж Наполеонська хуртовина, яка довела була лише до хвилевих переворотів, а закінчила ся остаточно поворотом до попередних відносин. „Світове“ значінне Наполеонських і взагалі з французькою революцією звязаних війн лежить зовсім на иншій полі, іменно на полі внутрішнього національно-політичного розвитку європейських і американських народів. Коли й зійдемо і дальше в глибину XVII і XVI в., зустрічаємо ся також із війнами, що можуть мати оправдану претенсію до „світовости“, тим більше, що поняття політичного світа стає в с'їм напрямі щораз вузше. Така 30-літня війна, з якою стояла у звязи українська революція 1648 р., мала також універсально-політичний характер із далекосяглими наслідками на полі міжнародних відносин. А вже початок XVI в., себ-то на порозі новітних часів, то знаменитий першовзрір подій на поч. XVIII в. Тодішні воєнні події обнимають цілу Європу, частину Азії, Африки, відбивають ся і на долі Америки!

Коли зберемо все разом, бачимо, що — поминаючи середньо-вічні часи — в новітніх віках в кождім століттю була хоч одна війна, чи там низка одночасних війн, яка має повне право звати ся світовою і що до простору, на яким воєнні події відбувають ся, і що до числа учасників і що до далекосяглих наслідків у міжнародних відносинах. Сї світові війни припадають з правила на початок століття, а в більшій або меншій розмірі повторяють ся вони і в середині століть.

Тому-то нинішній кривавий танець ще не має права на особливе історичне імя. Ся обставина, що тепер на боєвих полях стоять мільони замість давніших сорок і десятків тисячів, сама по собі ще не робить нинішньої війни виїмковою. Число війська залежить не лише від числа людности в державі, також від розвитку комунікаційних способів, від оружнової техніки і розміру політичної рівноправности в державі. Коли візьмемо під розвагу всі ті огляди, то покажуть ся, що світові війни вели ся завжди з напруженням і повним використанням усіх матеріальних і моральних заходів, якими розпоряджала дана держава або нація. Що нинішні масові числа, в даних обставинах, ніщо аномального, показуєть ся найкраще з того, як розмірно легко двигають держави сї величезні тягарі і труднощі, звязані з теперішньою війною. Значить — технічні розміри воєнних акцій відповідають культурним умовам наших часів. Дотого й така на око зовсім новочасна проява, що кожда десята людина повнить воєнну службу, — нічого нового. У тій стадії громадського розвитку, що їх зовемо племінними організаціями,

перед утворенням новочасних великих держав, обов'язок воєнної служби міг бути також загальний, що добре достроювалося до тодішнього примитивного стану воєнної штуки. Тодішні племенні князі водили у бій розмірно таку саму кількість своїх підданих, як і тепер дієть ся. З хвилиєю творення великих територіяльних держав се стало неможливим: державний розвиток випередив техніку, що армії стали розмірно малі, а хиба такі краї, як Швейцарія або Черногора

могли, по старому, виставляти — *sit venia verbo* — масові людські армії.

В сім саме повороті людскости до первісного загального обов'язку воєнної служби, загального не лише по формі, як було доси, а в дійсности, міститься чи не найважніша історична прикмета теперішньої війни. Сю обставину треба мати на оці в розгляді відношення України й Українців до війни.

Ст. Томашівський.

Хоругва Невмірущих.

(Казка наших днів).

„Посвячую Січовим Стрільцям.“

Мотто: Буду день і ніч і зранку
Духом видітати —
На могили „тих, що впали,“
Квіти устеляти!

Буду линути над вами
Хмарою ясною —
І гоїти ваші рани
Чистою росою!

Буду зорями вінчати
Ваші горді чола —
Поки вам осяє лица
Вічна авреола!

А на себе буду плакати
Ревними сльозами, —
З жалю, чом я був, герої,
З вами, не між вами!

I.

Спить Черногора. Зорі світять. Місяць леліє кругом промінистим. Ялиці грають на вершинах дивним шумом. Річки шумлять по вивертах дикого ліса на доли. Маржина дзвонить дзвінками на стоці узлісся — а Максим повідає казку Андрійкови. Від неї чув і нині повідає, в святу полуночну годину Івана Купайла! — А Андрійко вітворив широко великі чорні очі і слухає...

— Три дні була битва кривава. Третього дня пав кінч під королем шведським і Шведа захитались. Та наші стояли лавою коло Мазепи. І вдарив царь приступним боєм наших. Бились наші Запорожці, як леви; бились день і бились другий, а на третю неділю стало з наших Запорожців тільки триста в бою...

Тай сів гетьман, тай сів король на вороні коні тай подав ся зпід Полтави за Дніпрові гори. Аж схопить ся буйний вітер на кривавім полі — преть ся Москва на хоругву нашу малинову! Свищуть кулі, бють з гармати, летять голови і руки — збились в лаву Запорожці:

— Згинем до одного! А не дамо!...

— Не дамо, не дамо! — заклотіло під хоругвою.

— Урра, урра! — кричить Москва і приступом ступає. Як схоплять ся наші з ними, пожаль же ся, Боже!...

Аж ось нараз пав сумерк, тьма, темрява — сонце погасло! Все стихло, тільки чути голос сильний та дужий:

— Триста Невмірущих за мною!

Грім ударив, шум підняв ся, вітер свиснув — щезли Запорожці!...

Тої ночі бачили люде в наших горах дивне диво: св. Михайло архистратиг, білий як сніг, ніс малинову хоругву понад гори, а за ним летіло триста невмірущих Запорожців на огнистих конях! Летіли — кажуть — ід Говерлі і запали там у провалле. Там вони і сплять до нині. І будуть спати доти, доки не прийде час іти Москву звоювати! А св. Михайло їх сторожить. А інколи в місячну ніч пробудить ся той або сей Запорожець тай питає:

— Покровителю, вже час?

— Ні! — каже архангел — я затрублю на тую трубу золотую, як час вам буде!

І Запорожець знов засипляє. Триста їх спить біля коней, а коні їдять в срібних жолобах і ухами стрижуть...

А кожного Івана Купайла, як загорить папоротин цвіт, виходить св. Михайло архистратиг на гору з малиною хоругвою і слухає, що дієть ся в московськім царстві...

— А де-ж вони сплять? не знаєш?...

— Бач, Андрійку, то казка така, не правда!

— І в казці правда буває! — відказав Андрій і задивив ся в зоряне небо...

II.

Заснув Максим коло ватрі, заснула в зоряну ніч ціла Черногора, тільки Андрій не спить дивить ся на гори та грає на дудку сумовиту пісню. А ялиці грають на вершинах дивним шумом, а річки шумлять у вивертах дикого ліса на доли, а мрака сріблиста лине на гори, а зорі так світять, гей схиляють ся до нього, а з місяця леліє проміниста округа на його очі! Тихо тихісько навколо, тільки його сопілка дуже сумно грає...

Аж ось там над горою з імлі гей виринає постать. Велика, біла з зоряними очима, а з ясним обличчям, таким ясним, що від нього леліє проміниста округа на ціле небо. Що се? Над цілою горою виступає, а крила має такі дужі, цілі ліси на горах ними покриває.

— Архангел Михайло!...

Має меч довгий, дияментовий, що горить без світла, а трубу золотую, як сонце. А в правій руці дивну хоругву тримає. Вона так мінить ся, раз вона синя, раз червона, як жар, — то знов малинова, то знов синьозолотая...

— То хоругва Мазепи!...

Став верх гори на половину неба високий і дивить ся в даль зоряними очима та слухає...

А ялиці грають на вершинах дивним шумом, а річки шумлять у вивертах дикого ліса на доли, а мрака сріблиста лине на гори, а зорі так світять, так світять... Тихо тихісько навколо...

Архангел слухає!...

III.

— Максиме — шепче Андрій — Максиме, ти спиш?

— Що, Андрію?

— Диви ся, бачиш? — мовить гей зачарований, дивить ся широкими очима, — стоїть архангел з зоряними очима!

— Який архангел!

— А той, що сторожить наших Невмірущих, що ти казав, — вийшов на гору з хоругвою і слухає, що дієть ся в московськім царстві...

— То казка, Андрійчику! — зареготавсь Максим.
 — Та цить! то не казка, то правда! Диви ся добре, он махає хоругвою до нас, кличе нас, кличе нас!
 А хоругва — мій Боже! Диви ся, диви ся: о! — щезло! . . .
 — Що тобі видить ся?
 — Я йду, я йду, мус іти, Максиме, кликав нас під хоругов! . . . Я піду, — ходи зі мною! . . .
 — Куди-ж бо, мій побратиме, Андрійчику, схамени ся!
 — Ходім шукати, де сплять! — зірвав ся на ноги — пристанем до них, як стануть під хоругву! . . . Вона така гарна, така гарна! . . .
 — Куди-ж ти хочеш?! Адже йдемо на полтавське свято у місто!
 — Ні, я сюди просто, де стояв ангел — говорив Андрій як в пропастиці, махаючи рукою ід Говерлі — там сплять Невміруці! Кликав нас, кликав, Максиме!
 — Хиба я не знаю, куди він кликав? Кликав на свято гетьмана Мазепи, ніс хоругов там на доли! Не будь дитина, ходи зі мною! . . .
 — Ти не щирюєш, Максиме!
 — Ходи, побачиш, там її стрінем, ще кращі стрінем, не одну, більше — скільки в нас „Січей“, то всі там будуть, а з хоругвами всі до одної!
 — То не такі, то за всіх найкраща, — я ще такої не видів!
 — І вона буде, стрібуй — підемо, побачиш!
 А як не буде, піду з тобою, мій побратиме, хоч на край світа за хоругвою!
 — Слово святее! дай руку! —
 Подали руки собі і йдуть разом, а ялиці грають дивним шумом на вершинах, а річки шумлять у вивертах дикого ліса на доли, а мрака рожевіє на горах і гаснуть зорі . . .
 А вони йдуть з верха на верх навпростець осяяні пурпуровими проміннями великого сонця. Лице Андрія таке ясне, таке ясне, як лице святого — в нім збудила ся душа народу сеї ночі!

IV.

Горить Львів город від українських стягів, куди не глянеш. І ось ступає великий здвиг народу на вулицях нашої столиці. Перед ведуть отамани на вороних конях, а за ними музиченьки грають, а за ними машерують Стрільці Січовії, а далі рядами Соколи та Січи з хоругвами, з бунчуками, з курінними отаманами на конях. Полк за полком, село за селом, повіт за повітом — а всі з лентами на грудях і з музиками своїми. Що хлопці, що дівчата, що мужі, що жінота, все йде — уся сила молодая як мак процвітає! Всі крамниці, всі вікна, всі балкони залягли гурми цікавих — хто плеще оплески, хто сипле цвіти, а хто кличе: слава, слава, слава!

Залягли велику площу цвітами процвітану, малиновими хоругвами мальовану, синьожовтими стягами покровену тисячі-тисячі нашого народу.

Виступають парні під такт музики на вправи на середній вольної площі.

І ось стоїть між Гуцулами Андрій з Максимом побіч себе. Дивить ся великими очима на близьку малинову хоругву, а очі йому грають, як орли до сонця. Бо на ній

образ дивний: на синім полі лев золотом шитий іскрами грає!

— Максиме, що за образ такий?
 — То, бач, відзнака нашого царства!
 — Звідки знаєш?!
 — Адже було на полтавським святі!
 — А з другого боку що таке за образ?
 — Мазепа, сам гетьман України!
 — Той, що під Полтавою!
 — А той же! Се гарна хоругва, не правда-ж?
 Андрій мовчав, тільки в його очі горіли, як вуглі . . .
 — Андрію, не знати, чия се хоругва?
 — Архангела! — шепнув ледви чутно.
 — Січових Стрільців — гукнув хтось поза плечі — хто живий, ставайте в Стрільці Січовії — під сю хоругву! Хто з вас пишеть ся?!

— Я пишує! — кличе Максим і приступає.

А Андрій дивить ся на хоругов великими очима збентежений, неначе щось побачив . . .

— Архангел! — крикнув і припав до хоругви як до матері тай загомонів: — Де наші сплять? покажи нам, покровителю наш! . . .

Счинив ся гамір в народі:

— Що сталось?

— Що сталось?!

— Божевільний!

— Нехай Бог помилує всякого хрещеного! . . .

А він сіяє як сонце і дивить ся в хоругву розсіяними очима. Перед ним архангел з очима, як зорі, з діамантовим мечем і трубою золотою! Крила розпростер над хоругвою, над усім народом і киває до нього . . .

— Андрію, що тобі, що тобі? — кличе Максим.

— Архангел, покровитель наш, архистратиг! . . .

— Так йому Бог дав! — шепчуть люде.

— Кличе, Максиме, нас, кличе під хоругву Невмірущих . . . на гори! . . .

А на площі хлопці копіями грають ся під такт музики, а труби трублять, оплески лунають: славно, славно, славно!

Нараз тихо. Шепт підняв ся, котить ся далі і далі, мов гуде рокіт глухого грому на безхмарнім небі:

— Архикнязя вбито — буде війна з Москвою!

V.

Знов ніч св. Івана Купайла на горах. Спить Черногора. Зорі світять. Місяць леліє кругом промінистим. Ялиці грають на вершинах дивним шумом. Річки шумлять по вивертах дикого ліса на доли. Маржина дзвонить дзвінками на стоці узлісся — тільки Андрій нічого не чує, сидить з Максимом коло ватри і оба иншу собі гадку мають.

— Коли вони прийдуть? — питає Максим.

— На зорях! — шепче Андрій.

І знов тихо між ними.

— Коби хоругву де добути, то-б мали свою!

— Коби добути! . . .

Знов тихо між ними.

Максим похнюпив ся очима в огонь, положив ся на мураву і повіки клонить, — а Андрій ні! Андрій дивить ся в гори і грає на сопілку протяжно, жалібно, тужливо.

Попрацав матір, батька й брата, як на віки, — може й на віки! Йде в далеку дорогу, чи верне, Бог знає! . . .

— Не знати, чи вони знають, може догадують ся. Неня плакали дуже . . . Прочували . . . А може знають! . . . Відвели його, як на весілля, за браму . . .

Задумав ся. Схаменув ся — нині св. Івана Купайла! Дивить ся в гори. Тихо всюди та ясно, як в небі. Тільки ялиці грають на вершинах дивним шумом та річки шумлять по вивертах дикого ліса на доли. А зорі світять, схиляють ся до нього промінням . . .

Та він жде чогось, дивить ся в гору і жде чогось! Заграв ще на сопілку раз і другий — скрізь тихо, тільки маржина дзвіночками дзвонить в долині . . .

Північ. Ліне мрака сріблиста на гори, хтось трубить далеко на трембіті, а голос іде верхами. Перехрестив ся і став молити ся до Бога під зорями ясеними щиро, глибоко, вітхенно, а сльози так і ринуть, ринуть по лиці . . .

Аж гляне! — протер очі, дивить ся: йде архангел! Білий, білий як сніг, тільки не такий великий, як перше, — а такий, як він сам, несеть ся як хмара легієска з хоругвою до нього, з тою самою хоругвою з левом, що бачив у Львові! Ліне просто до нього і трубить на трубу золотую, як на трембіті. Відняв трубу, став над корчем біля нього і каже таким солодким голосом, як мати:

— Андрійку, йдеш на Москву, будь благословенний!

— Нас іде триста, покровителю!

— Веди їх у Стрільці Січовії!

— Хоругви не маю — шепче Андрійко.

— Я прийшов до вас і йду з вами, несуч хоругов Мазепи за вами! Буду з вами все і в день і в ночі, і в супочинку і в битві, буду з вами.

— А наші Невміруці де? — сплять?!

— Наші Невміруці — се Ви, найкращі діти України. Стрільці Січовії! Над вами лнуть, кружляють і вють ся всі князі наші, королі наші, замучені гетьмани наші, як духи, лнуть над вами і падають на вас срібною росою, плачучи сльозами щастя! . . .

— А там є ті — тут насупив брови і підняв свій меч діамантовий, показуючи на полуночний схід — там є ті, що сплять і йдуть до бою сонні, брат на брата — не за Україну, а за її ката! . . .

— Але до нас перейдуть!

— Ні, не перейдуть, — аж бризне їм ваша кров в очі, а з них потече море крові — тоді проглянуть! А без вас не проглянуть, остануть все сліпцями, бо змінили рідні уста, зломали вічний заповіт! Тому провадь, промов і будь благословенний — я з вами! . . .

Схилив ся до нього і доторкнув оксамітною рукою його уст і очей . . .

Андрій впав без памяти.

А на горах зоріло, небо грало, як хоругов малинова над його головою.

VI.

Стояли рядом у чвірках завітчані сини Чорногори. Кождий мав червону ленту на грудях — знамено Січі. Хто йшов завідома своїх, хто втік без працання, хто попрацав ся безвідома, як Андрій — а всі стали на росвіті в узліссі під верхами Чорногори, геть всі до одного, всі, що

дали собі руки! Навіть малий Іван з Ясеня, майже дитина. Як зпід землі виросла сила наша!

Старий Трохим, що провів свого онука на місце, плакав між жінками, що проводили своїх. Всі плакали, як діти! А ті, що не провели своїх, а прочували, плакали дома. А хто не знав, тому розкажуть ті, що виділи — і всі плакати будуть, згадувати будуть, як вставала наша сила молодая!

Кровю і потом годована, казками століть леліяна, кривдами покоління гартована, духом вічності овіяна, приспана сила наша оружна проти кривди і неволі! . . .

Став Максим на переді як осаул, а Андрій як отаман виступив перед ними і промовив. Так дивно промовив, гей не той став! Хоч не всі його розуміли, та чули, що то не слова падають, а іскри, грань, огонь їм кидає на душу.

— Браття, дорогі лєйні-побратими! — став говорити Андрій дрожачими словами — здоровлю вас під велику хвилю іменем нашого покровителя, архангела архистратига як нових триста Невмірущих борців за волю! Подайте собі руки: — один за всіх, а всі за одного! Йдем до бою з Москвою за волю України, йдем відібрати собі свою землю, йдем до нашого престольного города Київа свого кріля становити! Від нині ми не вольні сини Чорногори — а невольники великого діла! Ми вступам в Стрільці Січовії під стягом гетьмана Мазепи з піснею стародавньою наших предків:

*Ой, не дивуйте, добрії люде,
Що на Україні повстало . . .*

Від часів Мазепи і битви під Полтавою ми стратили наше військо, ми були слугами Москви, проливали кров і писали кровю історію для неї, для її слави, не для себе, для нашої слави. Від нині станем писати кровю історію на нашу славу!

Наші батьки повідали собі, що триста Січових Запорожців зпід Полтави впало між наші гори і спить до великого часу. А як ударить велика година, вийде з гір славна Січ, вийде триста Невмірущих зпід землі до бою з Москвою! І от тепер сповнилася віра наших батьків: з наших гір вийшла славна Січ, виходить триста борців за правду нашу, погребану Москвою, — а, дасть Біг, вийде з нас триста Невмірущих, яких слава не вмре, не загине!

Тямте, браття-товариство, що незримий св. Михайло архистратиг, покровитель наш, несе над вами хоругов великого Мазепи, а всі гетьмани, всі владики, всі великі князі наші від Святослава, Володимира до Богдана і Мазепи дивлять ся на вас, уносять ся над вами, і між вас за гості приникають, як духи старої вільної України!

Не посороміть свого імени, перед ними, покажіть ся гідними силами славних предків, несеїть гордо і сміло свої чола на град куль і блиск багнетів — вони дивлять ся на вас і плачуть з радости, вони будуть леліяти ваші рани, вони будуть віяти ся як ясна мрака над вами, вони будуть канути на ваші душі в годині зневіри, муки, смерти, як роса на погаслі цвіти! . . .

Знайте, що тільки з нашої крові, яка пролетить ся — встане вольна Україна — прозрять очі сліпих, уші глухим отворять ся і уста невольничі промовлять . . . Але наша кров мусить бути як жертва, — хай поляжем всі геть до одного, але наші імена горітимуть віками на першій карті! Та я міць, що веде нас до бою, увітхне ся з нашої крові

в душу тих, що йдуть за ката України на рідного брата. І тоді в їх душах повстане одна ціль, одна думка, одна мисль, одна міць, що зродить з нас другого Богдана, другого Романа Великого, другого Володимира Святого — Україні!

Разом, браття, в гору руки з топірцями, поки нам дадуть кріси та рушниці, разом браття: Добути або дома не бути!

І хочби не вернув ні один з нас, ми — Невмірущі, ми — вічні, ми — перша карта нової України, а за нею зачнеться — нове краще життя народу, для якого

Хоч пропало славне Запорожжє,

Та не пропала слава!

— Слава, слава, слава! — залунав оклик з грудей трьох сотень гуцульських легінів, а гомін пішов по горах. Почули гори, почули ліси, почули ріки і стелять їм на дорогу, усі горби схиляють ся перед ними!

І ось вони йдуть через гори, ліси та ріки, а Андрій з Максимом попереду. Максим провадить, дає приказ, зачинає пісні, а Андрій дивить ся в небо, — перед ним летить св. Михайло, ясний, білий як сніг і несе малинову хоругву великого Мазепи з жовтосиніми лентами. Тільки він його бачить своїми вітхненими очима і сльози спливають йому по лиці. А товариство машерує за ним і співає січової:

Ой, там на горі Січ іде! ой, там на горі Січ іде! . . .
І слухають сього епіву гори, слухають ліси, слухають села і клянуть ся їм старці, жінки і діти. Всі знають, що хоч той спів тихий і сумирний, та перед ним дріжить великий білий царь, дріжить Петербург, дріжить Москва — бо від того епіву земля великої Росії роздираєть ся на дві половини . . . І розідреть ся! . . .

VII.

Кривава битва в Карпатах. Йдуть лавою наші, йде Андрій з Максимом рука в руку, а за ними св. Михайло, високий, білий з хоругвою Мазепи. Що степенуєть ся боротьба, то Андрій оглядаєть ся, а св. Михайло росте, як велитень — над цілі гори підіймаєть ся . . .

Тріскають картачі, ревуть гранати, свищуть кулі — та не бють наших, а відбивають ся від прапора Мазепи, що тримає великий архангел — і падають на землю:

Дивний страх впав на московське військо. Воно лякаєть ся, ломить ся, падає і вие — або піддаєть ся, ломлючи боеву лінію.

А бранці сповідають ся перед Стрільцями:

— Народ чогось страх жахаєть ся йти вперед, та нас ззаду гонять машиновими крісами! Всі пропадем, всі згинем в тім пеклі! Бо за вами, браття — якийсь велитень стоїть на всі гори і наші кулі відбиває! Я сам видів, тисячі народу виділо те саме, їй Богу! . . .

— Чуєш, Максиме, вони видять його! — говорить Андрій до побратима і виясняє бранцям: — то наш покровитель України, архангел архистратиг!

— Або сумлінне брата: не йти на брата, — додає Максим.

— Мус іти, браття, гонять кулями на вас! — повідають бранці за сльозами.

Полягли сотки тисяч, піддало ся ще більше, та Москва уперто преть ся на гори України московський стяг застро-

мити! Не дають наші, як можуть! А що з наших впаде сей або той — то Максим каже до Андрія:

— Ой, Андрію, Андрію, знемагає сила наша! Уже нам своєї Чорногори очима не вздріти! Уже нам не добути Галича ні Львова, ні Перемишля, що Москва забрала! Вирубають ліс наш у пеня, як дроворуби, без пощади, без спожаління й без милосердя . . . Потопчуть синьожовто-малинові наші стяги на віки!

— Не має сили на світі, Максиме — говорить поважно Андрій — здопрати нашого стягу! Наше небо — сине, наше сонце — ясне, а земля — кривава! Тай стяг все нам остане! Як не віриш, що за сила за нами — побачиш аж по моїй смерті!

— Не смуги, Андрійку, мого серця! — молить Максим свого побратима. І знов борють ся, сім неділь довгих відбивають напір ворожої сили, аж сьомого тижня підняла ся ще лютійша січа! Бились день і бились другий, на третій день в само полудне в неділю впав Андрій коло Максима, свого побратима . . .

— Андрійчику, що тобі? Де куля? Я тебе візьму, понесу — молить Максим і до Андрія припадає.

— Уже мені не можеш, Максиме — шептав Андрій блідими устами — йди там і провадь наших за мене! . . . Здорови неню і дядя тай братіка мого . . . Хай протелять! . . .

Схопив його Максим як дитину. Повернув ся назад, аж се нараз — під якоюсь силою зісунуло ся мертве тіло йому з рук! — Він зблід і клякнув над убитим побратимом. Дивить ся круг себе і в гору, протер очі — стоїть білий архангел з лицем Андрія перед ним, високий високий, як тополя і говорить громовим голосом пророка:

— Остав мене, а йди там! Кров моя — жертва для України, тою кровю проглянуть очі тих, що бють на свого брата не за Україну, а за її ката! . . .

Переміг себе і вернув в боеву лінію до вечера. А в ночі в місячнім світлі копає багнетом могилу, засипає, ставить хрест і молить ся довго, з глибини душі, цілим духом своєї самоти на світі! А зорі так світять, гей схиляють ся до нього, місяць леліє промінистою округою над його головою, ялиці стогнуть на вершинах дивним шумом, річки шумлять по вивертах дикого ліса на доли і несуть пролиту кров на Україну — і він плаче, як дитина на могилі свого побратима, а над головою його архангел з лицем Андрія схиляє благовійну руку . . .

На другий день Максим іде приступним боем, а за ним лине дух Андрія, як архангел з хоругвою великого Мазепи, і він його чує, куди ні ступає! І з кожним днем росте його віра — чує за собою духа упавшого побратима, великого серцем архангела покровителя, що йде з ним у бій за правду, за волю, за велику справу України й пише кровю перший листок нової нашої історії.

Так іде Максим вперед, так ідуть усі Січові Стрільці — з тою вірою, що поборять, мусять побороти, бо за нами стоїть Довічна Правда світа. Як перед колишніми Греками Перси, так перед ними утікають орди азійської Москви.

Ой, там на горі Січ іде, а їй кланяють ся гори, луки, поля і села, кланяєть ся Галич, кланяєть ся Перемишль, кланяєть ся Львів-город, Холм і Володимир — кланяєть ся золотоверхий Київ, отворяють ся Золоті Ворота. А труби труб-

лять в Чернигові, дзвони дзвонять у Полтаві, бють в літаври запорожські в Катеринодарі:

*С'ю іде, С'ю іде, С'ю іде!
Україна встав, Україна гуде,
Україна клекоче, як море!*

А над головами нових борців линуць духи всіх князів, владик і гетьманів старої України і плачуть з щастя...

*Карнас на Угорщині,
В ніч св. Івана Купайла 1915.*

Василь Пачовський.

3 думок.

Багато лиха і немало зла
Ти нам з собою принесла,
Війно!
Та певне лиш одно:
Що та велика, темна сила,
Яка віками нас давила,
Яка Дамоклевим мечем
Над головою висіла, пропала,
З грізної нікчемною стала.
І нині за її кличем,
Кличем насилля і ошуки
Підуть хіба ті чорні круки,
Що заєдно лиш там кочують,
Де трупа чують.
І нині перший раз від довгих-довгих літ
Переконав ся світ,
Що ані війська міліони,
Ані рублі, ані канони
Не годні світа звоювати,
Що треба за собою мати
Правду, союзницю вєсильну,
А не задуху підмогильну,
А не брехню, облуду, злобу,
Що жерла народів утробу,
Як суп утробу Прометєя.

Найбільша сила то ідея.
Ідея поступу, свободи,
За нею двигнуть ся народи
З грізною силою лявіни
І розвалють насильства стіни,
Як купу гною. Впадуть мури,
Де відбували ся тортури
Сумління й духа.

Чоловік

Гень зпоза гір і зпоза рік,
Немов у казці, прибіжить
До правди — матери святої,
До волі — любки золотої
І скаже: о простіть мені,
Що я блукав ся, мов у сні,
По нетрях, безвістях поганих,
По бездоріжжях, кровю пняних,
Що тільки лиха натворив!
Я заєдно до вас тужив,
Але будучи в злого власти
Не міг на праву путь попасти.
Аж нині вдарила година.
Прийміть мене, блудного сина,
Прийміть мене, я ваш на вік,
Я — чоловік!

Б. Лєткий.

Над Золотою Липою.

(Пів дня у таборах Українських Січових Стрільців).

Дуже близько боевої лінії, — в серпні, 1915.

O Erin, gedenke der alten Zeit,
Als kühn noch deine Krieger
Gefochten ruhmvoll im blutigen Streit
Und die Fremden verjagt als Sieger . . .*

З „Ірландських Мельодій“ Т. Мура.

По кількогодиннім сні встав я досить утомлений і почав розпитувати за водою, щоби вмити ся. По якімсь часі принесли товариші пів ведра якоїсь густої течі і зовсім серіозно заявили, що се вода. Я вкинув у неї кістку сублімату та розпустивши її, почав мити ся.

Доходило полудне, як я вибрав ся до табору першого куріня наших стрільців разом із трьома товаришами. День був погідний, хоч у воздуху чути було, що наступить зміна. Якась отяжілість опановує ноги, руки, мозок. Думки тягнуть ся так ліниво й отяжіло, як розмокла одіж. А сонце світить і кидає свій золотий блиск на жовті лани пшениці, переплітані зеленими галями й темними лісами. А все-таки я йду до таборів оружної сили українського народу, що стоять

звернені грудьми проти Москви, як не стояли вже двіста літ. А прецінь я знаю, що йду до таборів наших хлопців, котрі за одинайцять місяців війни ніколи й ніде не дали себе проломити ворожій силі. Ніодна з богатых націй, що беруть участь у сій божевільно величезній війні, не може почванити ся полком, що стояв би через одинайцять місяців безпереривно в огні і ні разу не дав ся проломити. Так той пруський простий жовнір, що лежав у шпиталі в Славську, мав майже повну рацію як сказав (безпосередно по здобуттю „Маківки“ нашими Стрільцями:) „Oh, diese Ukrainer! Sie sind brave Burschen! Denn zuerst geht nur unser Kronprinz-regiment und dann sofort die Ukrainer“.*

Оповідання за оповіданням приходить на думку. Найцікавійші з них се вискази простих жовнірів, що найвно та щиро як діти оповідають про те, що бачать і думають. І пригадало ся таке: В часі завзятих зимових боїв у карпатських горах зійшло ся з собою двох старих ополченців; один з них належав до відділу, що боров ся на одній горі, а другий до відділу, що боров ся на сусідній. Оба ранені сходять у долину й там зустрічають ся.

* Згадай, Еріне, про давній час, коли ще твої вояки сміло і славно били ся у кривавім бою та побідно прогнали чужинців.

* Ох, сї Українці! Се хоробрі молодці! Бо наперед іде тільки наш полк кронпринца, а потім зараз Українці.

„А як там у вас іде?“ — питає один.

— „Не добре, брате. Вже три рази наш регімент відбрав отсю гору, та три рази відбили її Москалі. Я гадаю, що тут хіба треба поставити Українських Стрільців, — ті не поустять“.

„Тай у нас таке саме. І в нас придав би ся хоч маленький „дуг“ (рос. взводъ) того вояка. Аби ви знали, як на-

Рій У. С. С. під проводом вістунка Миколи Турянського (сотня Чмоли) на постою над Золотою Липою (липень, 1915). Стрільці: Вістун Гриць Дудик, Петро Петрашук, Василь Шкрібляк, Михайло Ферлей, Трохим Куриляк, М. Турянський, Михайло Карлаш, Іван Дроздик; стоїть: Степан Корбутяк; за ровм лежить: Степан Микитюк.

ші вахмайстри тішили ся, коли раз заблукала на нашу гору їх патруля, тай як слухали навіть їх капралів з тої патрулі. І таке то мале та невидне, що здаєть ся, що от-от упаде під крісом. А яка в нім сила“.

— „То не сила, камрате, то завзеток.“

„Ая. Таже завзеток. Не поустить і аве (кінець)“.

Иншого роду картина, цілком инші сценічні особи. Щойно скінчила ся битва. В дивізійній канцелярії говорить хтось до телефону по німецьки: „Прощу помочи, найменше баталіон“.

— „Адже маєте там Українських Стрільців“.

„В тім то й річ, що їх нема. На них через кілька годин дуже бив неприятель і вони під його напором десь зникли. Не бачу, щоби подали ся, значить, або в неволі, або вигинули“.

— „Ви ще недавно прийшли та не знаєте сих людей: пождіть три-чотири години, а побачите їх знову там, де пердтим стояли“.

Так багато світла навкруги! Відбиваєть ся воно сотками відмін від пожовклої стерні, від білої дороги, від ясного гаю і від темного ліса. До того ліса ми йдемо. В нім стоїть табором перший курінь Українських Січових Стрільців. Ліс чисто грабовий, тільки в долині видіє трохи темно-зеленої смеречини. Звичайно, як десь іду, представляю собі наперед, що я там можу застати й побачити. Опісля з заінтересованнем порівнюю дійсність з картинами уяви та стверджую, о скільки я помилив ся.

Але тут бою ся робити се. Якось прикро представляти собі людей, що майже рік були в безперервним бою і сто-

яли під голим небом в слоту та непогоду, в студїнь і спеку, а я майже весь той час сидів у вигідних кімнатах.

В таборі першого куріня.

I.

(Зміст: Мозайкова картина й проба її опису. Обід наших офіцерів. Настрій. Опис лісової кватири курінного команданта. Вілля команданта сотні Сушка з газонами. Який се стиль? Гуцульське плем'я. Вулиці й инші особливости сього стрілецького міста. Концерт, каварня й фризієрня. В країні казки. Декілька слів про молодість і середний вік. Топірі, вирізані в живим дереві. Ціна 10 К. Не для людей і не для грошей... Який тип сотворив культуру? Одинока чужа напись. Стрілецький хор. Привид церкви. „От повітра, глада, огня і війни“...)

Поволи й отягаючи ся вступая між перші дерева грабового ліса, в котрім стоять табором наші Стрільці. По полі, залитім сонцем і теплом, приємно впливає лісовий півсумерк. По декількох секундах мої очі „акліматизують ся“. Розріжжаю усе. Різке оживленне заволоділо мною. Не знаю, що більше спричинило його: приємна вохкість і півсумерк, чи думки та картини, викликані цілком новим для мене вражіннем.

Воно складаєть ся з цілої мозайки ріжної форми, краски й інтензивности вражінь, що складають ся в одну гармонійну цілість, як образ у старім соборі святої Софії. Читач певно здивуєть ся, коли я кажу йому, що, ввійшовши до сього ліса, мав я вражінне, що входжу до — великого сальону. Долівка чисто виметена. Ні трави, ні листочка, тільки гладка, чиста убита сіра земля. З неї підносять ся рівно в гору високі сірі пні ще молодих грабів і кінчать ся в горі густим зеленим склепіннем. На тлі тої чистої сірої землі і сірих грабових пнів видніють ряди як попіл сірих наметів. Кількадесят ступнів від краю ліса сидять кругом невеличкого столика, збитого з тонких дощочок молоденькі офіцери Українських Січових Стрільців у синяво сірих одно-

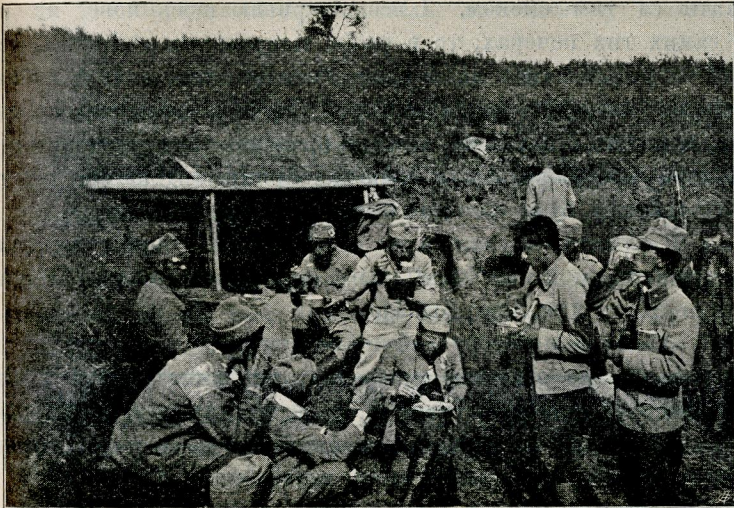

„Після відпочинку“ в лісі над Золотою Липою 5 серпня 1915.

строях і між ними одна панночка, також в офіцерськім однострою. Обідають. Підходимо до них. Представляємо ся взаїмно. Роблять нам місце. Просять їдати та дають також нам їдати (наші відвідини заповіджені ще рано одним моїм знайомим офіцером). Обід складаєть ся з зупи і двох дань. Все студене, бо привезене з кухні, котра находить ся аж у селі. Розмова не складаєть ся. Мабуть тому, що я щойно перший раз тут і між ними нема моїх ровесників.

Майже мовчки зіли ми обід. Стрільці вже передтим пообідали і в таборі панувала тишина. Тільки вітер шумів легко верхами грабових дерев.

По обіді показали нам офіцери призначену для нас квартиру, найліпшу, яку могли нам дати, а саме канцелярію неприсутного тепер курінного отамана. Підходимо до неї. Перед нами „будівля“, що пригадує — читач мусить приготувати ся на здивованне — стару грецьку святиню: чотири стіни, уложені в прямокутник, а над ними дах, котрого причілки непропорціонально високі. Якби не те, мало би ся вражінне, що перед нами якась дуже стара форма будівлі. Стіни з зовнішньої сторони так щільно обложені зеленою смеречиною, що матеріялу, з якого вони зроблені, ні трохи не видно. Двері так знаменито закриті в одній зі стін, що ми чужі минули їх, хоч ловили руками по них. Отворили нам. Входимо. Перед нами, проти дверей віконце, зложено з шістьох шиб. Перед віконцем стіл з трьох грубих дощок. По обох сторонах його дві причі-лежанки. Одна велика на цілу кімнату від стіни до стіни й широка, вистелена „фосою“ (га-

Обід офіцерів У. С. С. у фортах в Галми 28 червня 1915.

лузками з чатинних дерев), друга мала та вузка, вистелена соломою. Стіни з середини виглядають як „киклопські“ мури, тільки з дерева: досить грубі і довгі грабові пні, щільно припасовані до себе, хоч округлі (на всіх є кора), уложені один на другім у поземім напрямі. Так само зроблені причілки, що мають форму правильного трикутника. Дах соломянний. В одній його половині прямокутний отвір, що сповняє функції вікна і вентилятора. Крізь нього видно на синім тлі неба стрункі, сірі грабові пні і ясно зелене листе їх верхів. Маєть ся вражінне, що хтось переніє фотографічне ателіє до далекого ліса під боеву лінію. Що він тут хоче знимати? Очевидно сліди стіп Бельони . . . На столі папери, куєник свічки, якась мапа та декілька книжок. Долівка з убитої землі, але на ній також декілька дощок і примітивна рогіжка з тонких березових патикув. Так представляєть ся середина канцелярії першого куріня що до будови, форми та предметів, які в ній находять ся. Читач-маляр був би лихий на мене, якби я не представив також красок, що тут панують: ото ж стіни сірі, долівка сіра, стіл білявий, дах жовтий з виїмком чотирикутника, крізь котрий заглядає тут небо. А зверху тільки дві краски: кругом зелена, на-верха жовта.

Оглянувши призначену для нас квартиру, вибрав ся я оглядати також домівки поодиноких сотників і стрільців. Найкраща зі всіх, не виключаючи й курінної, се домівка команданта сотні Романа Сушка, молоденького правника родом з Ременова, львівського повіту. В середині вона мало різнить ся від описаної вище домівки курінного отамана, хоч також її внутрішнє улаждение богаче ріжними потрібними дрібничками й наслідками винаходу Гутенберга. Зате зверху вона улаждена так, що здаєть ся, немовби тут почав будити ся артизм будівничих. Вже в формі видно відміну: правда, основа така сама, але оба причілки в своїх горішних частях висунені трохи наперед і густо замаєні звисаючим чатинним гиллем, між котрим пишаєть ся велика напись на жовтій дощинці: „Вілля Ліза“. Маєть ся вражінне, що входиш до грот. Кругом ціла домівка обведена кільчастим дротом. Перед входом до неї два оригінальні газони: низькі кльоцьки грабових пеньків, рівно врізані і тісно поруч себе повбивані в землю творять два значні розміром цілком правильні колеса, в котрі насипана м'яка чорна земля. В самій середині кожного з тих коліс пишаєть ся зелена смерічка. В пропорціональнім віддаленю від обох тих газонів зроблений кругом двох дерев близняків оригінальний кіш з зеленого чатиння, призначений на непотрібні папери. Немов у якійсь редакції. Вілля „Ліза“ висунена найбільше з усіх на край ліса. До неї входить ся від сторони поля формальною алеєю, що провадить поміж дерева легким скрутом. На самім вступі до тої алеї зроблена з нахилених верхів дерев брама, а на її верху поміщена напись: „Най жие Україна“. Ся напись виконана з березових галузок. Придивляю ся докладно всім тим дивам, а опроважаючий мене по таборі четар Сушко сказав:

„Певно думаєте над тим, який се властиво стиль? — Гупули, котрі всі ті будівлі і прикраси виконали з власної ініціятиви, називають сей спосіб будови — просто соломянним“.

Себто провізоричний, тимчасовий. Все те виконали вони протягом чотирьох днів, а матеріял стягали так оглядно, що ніде не видно найменшого сліду знищення в лісі. Дивне племя! Де прийде, там зараз проявляє свій артистичний хист, лишає інтересні сліди своєї праці. І все одно йому, чи ся праця лишить трівали наслідки, чи ні. Відки взяв ся у нас сей тип? Хибно було би твердити, що артистичний змисл витворила в нім чудова гірська природа. Бо є множество племен, що з давніх давен заселяють гори, а не проявляють ніякої артистичної творчости. За такими племенами не далеко треба шукати. Тут очевидно ділає раса, порода, кров, по кімсь одідичена, тут відзиваєть ся якась стара традиція. Де того всього шукати? Чи се відзиваєть ся кров дружин наших княжих ізгоїв, що в часі кривавих міжусобиць втікали на Кавказ і в Карпати? Чи се може ділає змисл і почутте краси, принесені з далекого півдня легіонами старого Риму, що передирали ся крізь наші Карпати? Чи може й одно й друге скомбіноване, злите в одностайну чудову цілість старої культури, яка блєстить крізь запрошену шклянку з алькоголем . . .

Дивлю ся я на ті сім ступнів довгі і пять широкі „віллі“, виставлені нашими Гупулами для січової старшини, як з притиском зазначає командант четвертої сотні, що опроваджує мене мимо дощу, який почав сікти, по цілім таборі, — Роман Сушко. Він на все лишить ся у мойї памяти

Др. Володимир Білозор, лікар I курія У. С. С., щипить Укр. Січових Стрільців у лісі над Золотою Липою.

доказом, що є люде, котрим війна не псує нервів. Спокійно та чемно поясняє він кожду дрібницю, а багато стрільців оповідали мені опісля, що він так само спокійно зможе стояти під градом куль. Раз почали Москалі сипати іранатами на табор. Всі втікли в иншу сторону ліса. Один четар Сушко сидів дальше спокійно в канцелярії і писав приказ. Ся молода людина така спокійна, що я вірю кождому її слову. А в сім випадку дійсно треба вірити, бо брати ся до таких робіт, коли не знати, чи за кілька годин не прийдець ся рушати в дорогу, й то брати ся з власної ініціятиви, на се треба хиба не бути — Руснаком...

Дивлю ся я на ті „віллі“ і надивити ся не можу. Вони мене дивують і тільки.

А четар Сушко дальше опроваджує мене по таборі. Мене сі оглядини так интересують, що не звертаю належної уваги на дощ, котрий вже надобре пустив ся. Виходимо на широку дорогу, що веде до ріки густим грабовим лісом. Тут стоять чотири полеві залізні кухні для усіх чотирьох сотень сього курія. Дорогу, що веде до тих кухонь, назвали Гуцули „Радісна Вулиця“, а знов вище описану дорогу „Вулиця Головна“ або „Шевченка“. Є ще в сім оригіналінім місті також „Вулиця Сміху“, куди йдець ся до шатра Іллі Когута, семинариста з Самбора, в шатрі котрого хлопці люблять сходити ся на веселу розмову. Вхід з чистого поля до ліса вулицею Шевченка відкриває велика немов тріумфальна брама, зложена з нахилених до себе та гарно звязаних верхів дерев, на котрих видніє ще більша напись, ніж та, що провадить до „віллі“ команданта IV сотні. Вона звучить так само: „Най жие Україна“, тільки зложена з троякого дерева: з березини, крушини та гнучкої іви.

Йдемо дальше. Ще раз входимо в вулиці і в вулички між рядами наметів. Кождий рій (коло 10—12 стрільців) має окремиї намет. Поруч нього стоять рівно уложені кріси, поставлені не в кізли (бо сей спосіб уважають стрільці непрактичним), тільки один попри другім, всі еперті на поруче так, як стрільці сплять у шатрах т. е. „впоряд“. Скрізь видно малі, декотрі навіть елегантні столики, очевидно свіжої роботи. Кругом них лавочки найріжнійшої

якості та фасону. Шабльону ні на лік. Навіть у написях (розумієть ся, виключно українських з виїмком одної) вулиць і назвах „віль“ слідна оригіналіність і гарне виконанне. Коло роя Павлуна є „вілля Гармонія“, а біля неї папись на дереві: „Концерт що вечера, музика дамська, капельмайстер Савицький“. Се вже помисл інтелігентів, але виконанне, здаєць ся, не їх. Соромлю ся питати за кождою дрібничкою, бо й так питаю уже дуже багато. А при „Вулиці Радісній“ є, розумієть ся, і каварня „Зоря“, а становлять її лавки, кожда з шістьох грубших галузок грабини. Тут наші хлопці пють чорну каву. І се помисл інтелігентів, але гарне виконанне напевно не їх. Вимиті свіжим дощем написи, писані і різьблені в корі живих дерев, запущені ріжнокольоровими фарбами, нагадують якесь місточко з казки.

Чи їхали ви в Пратері у Відні на смоці, що везе звичайно малих пасажирів на їх превелику радієть через печери, освітлені ріжним світлом, через зачаровані країни народних казок, казок з „тисяч і одної ночі“, казок „Гріма і Гавфа“. Я за кождим побутом у Відні люблю раз переїхати ся тим смоком. І все відкриваю щось нове, як не в самих тих печерах, то в своїм відношенню до них. І все мені здаєць ся, що якби мене завіз був хто малим хлопцем у ті печери з казками в часі, коли я зачитував ся ними, а навіть і пізнійше, коли я пропадав уже за повістями Купера про боротьби з червоноскірими Індіями, — то моя фантазія була би нині без порівняння богатша.

Я вдивив ся уважно не в сей оригіналіний табор, але в можливости й комбінації свого відношення до нього. Рівночасно питав я майже півевідомо:

„Скільки простору займає сей табор?“

Я чув немов у сні суперечку, що вивязала ся у відповідях окруження. Памятаю, як одні подавали його вимір у метрах, инші в ступнях, ще инші в моргах. Але я представляв собі, що діяло-б ся зі мною, якби я попав тут о десять літ молодшим і о дві діоптрії ліпше видів. Мимо студеного дощу, на саму згадку того, що я при своїй колишній запальности міг би тут пережити, яких вражінь зазнати, мені зробило ся приємно, тепло. Я немов хвилинку переживав те, що тоді міг би переживати. Одну, дві секунди. Пробудив мене дощ, що струєю спливав по відкритім но-

Гуцульський танець „аркан“ в таборі I курія У. С. С. над Золотою Липою (поч. серпня, 1915).

тесі, в котрім потував наборзі відірвані слова для списування вражіннь. Уже в повнім отверезінню з мрій витягнув я висновок з них, що стоїть поза добром і злом, одначе тягне за собою якийсь легкий жаль за тим, що мені вже неможливо пережити того, що найрозумнійший з культурних народів уважав найбільшим щастем, а що наша поетка висказує словами:

„Спалити молодість і полягти при зброї“.

Чому? Бо молодости вже нема. Я переступив уже середний вік, котрий одначе на мою думку в ріжних напрямках приємнійший від молодости, хоч в багатьох не дорівнює їй. Приємнійший він від молодости м. и. тим, що в нїм людина менше відчуває прикрости й навіть менше їх має. І так не мав я мабуть тому прикрости від свого молоденького оточення, котре мусіло запримітити, що я не чув усіх його відповідей на своє питанне і го дебаті запитав:

„Скільки, кажете, моргів займає сей табір?“

— „Чотири“.

— „Ви селянський син?“ запитав я.

— „Так“.

І я записав його відповідь, потверджену згодом иншими.

І знов рушили ми по таборі. Не знаю, як на кого, але на мене робив він вражінне якоїсь неперебраної скарбниці спостережіннь і думок. Куди не глянеш, щось нове для усіх твоїх зміслів і для ума. Онде вирізаний елегантно в корі великого граба гуцульський топірець „природної“ величини, зовсім такий самий, як на виставі за шклом у якімсь українськїм склепі. Навіть різьби та ріжнобарвні пацьорки пишавуться на нїм, немов на топірці, який я бачив у руках Юра Соломійчука (якже слух по нїм загіб!) або Петра Шекерика Дониковаго. А при топірці вирізана надпись: „Ціна 10 корон“. Варта за сю роботу заплатити стільки, хоч сього топірця не мож очевидно забрати. Так і хочеться я навести слова Тараса про внутрішню потребу творення:

„Не для людей і не для слави
Сї топірці різьблю тут я,
Для себе, братія моя:
Мені лекшав в таборі,
Як їх витинаю . . .“

У. С. С. в окопах над Золотою Липою у липні 1915. Курїнь I (Коссака), сотня Чмоли.

Іван Андрух, вістун У. С. С. з сотні Чмоли, в лісі над Золотою Липою.

Ох, якже я розумію потребу успішної роботи, котрої овочем сї артистично виконані топірці, яких забрати годї! Вони чомусь нагадують мені хрести. Я боюся питати, котрий саме зі стрільців, вирізьбив сї топірці в сїчовім таборі в лісі над Золотою Липою. Бо тоді треба би з ним вдати ся у розмову. А з неї міг би я довідати ся, що батьків або матерей сїх артистів невинно повісили, або прикладами крісів розбили їм голови, як собакам, лишавучи в хаті маленьких дітей, як щенят нераз серед пожежі. А я вже стільки таких болючих оповідань чув, а деякі і переживав.

Втікаю від сїх перлин творчости для нікого не признаєної, а від них біжить за мною думка: „Все, що в світі гарного, міцного й великого, сотворили ті, що мали свідомість терпіння, щасливі не дали людству нічого, навіть елегантних лежанок, на котрих перележали своє щасливе життє“. Я оглянув ся в ході: на гуцульських топірцях блестіли, як перли, каплини дощу, що струями лив ся у зеленім лісі над Золотою Липою . . . Навіть нїму перлу витворює терпінне. Якийсь дивний логічний висновок, для мене страшенно нелогічний, підчеркнув суму тих вражіннь думкою: „Як що так, українському народови судило ся виконати щось дуже велике“.

І ще раз вийшов я на вулицю Шевченка, де зі здивуванням побачив і одну німецьку надпись: „Noch Ukraina“ (Нехай живе Україна). Четар Сушко випередив моє питанне і сказав: „Сюди переходило німецьке військє“.

Дощ на хвилю перестав іти, тільки з високих верхів грабових дерев капали ще його останки, як сльози зрадливої жінки, приготовані на запас. З другого кінця табору залунав спів. Зовсім добрий спів. Знавці одушевляють ся ним, а бригадир часто запрошує хор до себе. Хором диригує вістун Вакалюк.

Я ще багато мав би оповісти про табір першого курїня У. С. С., але ще нині мушу відвідати другий курїнь. Тому згадаю ще тільки про фризєрню сїчового табору;

знаходить ся вона під голим небом у формі стола, що його обіймає одна лавка в формі півколеса, столи різного фасону, почавши від перероблених із пачок на патрони, скінчивши на спеціально зроблених у лісі.

Ну, й мушу ще раз згадати четаря Сушка. Я досі добре не знаю, чому він сподобав ся мені саме своїм спокоєм. Бо я на загал страшенно не терплю спокійних Руснаків, котрих навіть найсильніший удар в пику не в силі „спровокувати“. Може тому, що в сім спокою нема болота, але є рішучість, котру сей молодий хлопець проявив у високій мірі в битвах на горі Маківці.

Я, втомлений навалою вражіннь, увійшов до курінної канцелярії та положив ся на пахучім, хоч твердім гиллю смеречини, щоби відпочати. В ухах звенів іще шум дощу, що падав на корони високого грабового ліса, а в очах блистіли гуцульські топірці. Я прижмурих очі. І в мене все те, що я тут бачив і передумав, злило ся зі споминами хлопнячих літ. Мені пригадала ся чудова церква святого Николая у моїм родиннім місті, пишні різьблені та золочені церковні врата й поважний суплікаційний спів, котрий все проймав мене напів приємністю, напів грозою, особливо-ж молитва: „Отъ повѣтра, глада, огня и войны сохрани насъ, Господи!“ Сі слова причіпали ся у моїй уяві чомусь тільки до гуцульських топірців. Зрештою я у сім таборі не зрозумів їх і не находив для них місця. Мене просто осліплювала думка, що тут родить ся цілком нове покоління українського народу, котре може буде що до якости ліпше від попереднього. Мене інтересувала охота до праці, якої вислід вони мали скоро покинути, швидка кристалізація національних почувань, вилита й вирізьблена в сих корчах і лісах, симпатична та наївна, як дитина, що дивить ся зі смока на зачаровану країну казок. Але треба йти до другого куріня. . .

Як І курінь У. С. С. опускав свій табор.

(Зміст: Що принесла вечірня година? Як довго „рештував вози в дорогу“ І курінь У. С. С.? Що він лишив за собою і як опускав свій табор? Проба розбору вражіння „непевности“. Ніч, зрозуміла мова й один сонет Данте. Найширший красвид. Ніби відгомін історичних споминів).

В лісах над Золотою Липою запанував сумерк. Вже по малих наметах наших Стрільців заблестіли невиразні світла, як до канцелярії курінної управи, в котрій ми працювали, вступив жовнір, присланий з бригади, та спитав, де командант Стрільців. Я велів запровадити його до команданта. За хвилину повідомив нас командант, що весь курінь має зараз відійти в напрямі на Г. . . .

Почав ся живий рух.

Вмить зникли уставлені ряди наметів, заїхали вози та поставали на краю поля під лісом. Не минуло 10 хвиль, а всі сотні І куріня були готові в дорогу та стояли під лісом. Жаль було опускати сей ліс, у котрім Стрільцям було найспокійніше жити за весь час війни. Вони прийшли тут дня 7 липня, а відійшли дня 5 серпня вечером.

Скільки праці полишили вони тут, гарної, артистичної праці. Чудово виконані дімки й доріжки з різьбленими написами та прикрасами. А в другім куріні — цікаво, чи він також нині відходить? — ще й величні землянки зі сходами й охоронними окопами та знаменитою купальнею.

Вже було майже зовсім темно, як всі сотні І куріня рушили в похід. Вони йшли так тихо, якби не хотіли сполошити від себе щастя, котре їм товаришило в сім ліску. Я вийшов наперед з двома товаришами, полишивши наші річи на однім зі сотених возів. Опісля ми задержали ся у полі, в долині, щоби побачити, як переходитимуть попри нас довгі ряди наших хлопців.

Я вже бачив нічні пересування військ. Вони роблять незвичайно понуре вражіння. Ті темні постаті і кольони, що сунуть у темряві перед себе, одна така сама, як друга, сунуть без кінця, — при чім не видно виразу їх лиць, — викликають вражіння, немовби вони вже тепер, таки зараз, ішли на смерть. Morituri. . . Здасть ся, щой їм якось ніяково, бо вони — не співають. А в психіці українського обсерватора спів рівнозначний, ба ідентичний з життям, все одно — яке воно, радісне, чи сумне.

Сунуть і сунуть, мов величезна хмара нічних лиликів. — Як якісь тіни, що збирають ся йти через „Лету бездонную та каламутную“. — Здасть ся, що якби ті їх лица були видні, то на них малювала-б ся передусім непевність, одно з найприкрійших вражіннь, яких зазнає людина. Воно дуже складне. На нього складаєть ся крім зденервовання передусім страх, такий легкий, — хвилюючий, як став при березі, — страх перед тим, що буде. Він спочиває на свідомости, що було ліпше. Бо, хочби як зле було на тім місці, котре опускаєть ся, то все-таки опускаєть ся його живим. Значить: воно було добре, щасливе. А тут ідеш кудись, сам не знаєш, куди. І де тебе спинять, не знаєш. Як велика ватага перекотиноля. В думці зразу навіть не по-встає надія на ліпше. А потому, коли її силою волі прикличемо до себе, вона видаєть ся така пуста, як лампа без оливи. Якби так ще сонце світило! А тут ніч западає щораз чорнійша й тяжша.

Але хоч які прикри ті думки війська, що перетягає ногами, то ще прикрійші думки того, що зустрінеть ся з ними, відірваний від свого відділу, не знаючи, де його шукати. Бо все-таки ті, що йдуть збитою лавою, почувують себе приналежними до тої лави, котра становить якусь силу та має якусь керму. А одиниця, відірвана від гурту, бідна, коли опинить ся сама серед темної ночі супроти темряви, бездорожа та чужої для неї сили.

А прецінь наша мова, що відзивала ся між рядами наших Стрільців, впливала на мою розбурхану думками душу якось успокоюючо; ся мова просто потахала в мені, як роса в землю, спалену посухою; мені пригадав ся третій сонет Данте п. з. „Віднайдене серце“ . . .

А сотня за сотнею йшла тихо й повагом уперед, поруч їхала на конях часть офіцерів. З заду звільна та глухо таракотіли по пільній дорозі вози.

Перейшли, переїхали. Я вслухав ся у далечину й почув, як десь дуже далеко співала більша скількість людей українську пісню. Ніхто з нас не міг відрізнити ні слів, ні мелодії. Але всі ми були згідні в тім, що се мусить бути українська пісня. Видно, що крім мелодії мусить бути в пісні ще щось, що надає їй кольорит. Се не співав наш курінь. Він був ще недалеко. Зрештою за хвилю дав ся чути й його спів. Він звучав якось пригноблено, непевно. Так співають тільки люде, що йдуть на непевне. А потому й їх спів пропав — на широкій, хвилястій подільській рівнині. Я глянув навкруги. Ще ніколи не видав ся мені

обрій такий широкий і великий. Може тому, що я довго передтим жив у горах, а опісля у великих містах. Може тому . . .

Курінь пропав у темряві без слуху. Як дивно скоро подільська рівнина пожирає маси людей! Скільки вона вже пожерла відділів, цілих військ і народів! Хто сюди не йшов, чії кости тут не пропадали! Без сліду, без вісти. Може горі й тому веселішій, що в них нема стільки могил . . .

Діяльність катеринославської „Просвіти“ в 1914 р.

Діяльність товариства в минулім році почала ся під знаком великого національного свята України — столітнього ювілею уродин Т. Шевченка. Не тільки цілий перший піврік, але й значна частина попереднього року в діяльності товариства мала на собі вплив сього великого свята. Ще від осені попереднього року почала „Просвіта“ клопотати ся, щоби дозволено заложити в Катеринославі окремий ювілейний Шевченківський комітет, що мав притягти до участі в святі і все стороннє місцеве громадянство, а також земські і міські установи Катеринославщини, щоби вшанованню пам'яті Шевченка надати загально-громадський характер.

На підставі дозволу катеринославського губернатора зорганізувати спеціальний ювілейний Шевченківський комітет, Рада товариства зложила такий комітет, якого головою обібрано професора Терпигорева й який вибрав для біжучої роботи спеціальне „Виконавче Бюро.“ Довгі дебати викликало питання про програму вшановання пам'яті Шевченка. Після обговорення постановив комітет 26 лютого ввечері відправити панахиду в соборі, а 25 ввечері зорганізувати публичне урочисте засідання комітету, що складало ся-б з двох частин: першої: з читання викладів, привітів то що, й другої: співу й читання творів поета.

З дебат і ухвал комітету треба зазначити в першій мірі ухвалу впорядити літературно-музичний ранок для учеників міста Катеринослава. До городської думи вислано заяву з 747 підписами. В заяві вказано на приготування до Шевченківського ювілею по цілій Україні і навіть у Москві, а далі стояло:

„Місто Катеринослав, яке стоїть на чолі краю, що рідною мовою його великої більшости населення написав Т. Шевченко свій безсмертний „Кобзарь“, не повинно зостати ся безділним і не взяти участі в ювілею великого письменника. Се славне місце, яке займає наш край в історичній долі українського народу, накладає на наше місто високий культурний обовязок відгукнути ся на ювілей одного з найправдивіших синів сього народу, найбільшого серед поетів славянського світа. Й не може бути сумніву що до того, що катеринославська міська управа, признаючи велике значінне творчости Т. Шевченка, не відмовить ся від сього обовязку й возьме на себе часть ініціативи в організації гідної пошани поета в нашім краю, стане на чолі сеї пошани“.

До заяви додав комітет ще такі пункти: 1) заснувати стипендії імені Шевченка по вищих народніх школах; 2) роздати ученикам, що кінчають міські школи в сїм році, ілюстрованого Кобзаря; 3) по всіх середніх і вищих школах розіслати портрети або бюсти Шевченка; 4) дець на краю міста Катеринослава заснувати народню бібліотеку — читальню з як мога широко поставленим відділом белетристич-

А з землі сеї рівнини, покритої темрявою ночі і мракою, не підносить ся ніякий свідок їх безконечного походу, не відзиваєть ся навіть такий невиразний відгомін, як го-мін пісні нашого куріня, що пішов на невідоме в темну, глуху ніч у ще більш невідому будучність . . . Що світить у душі тих темних рядів, що зникли в тяжкій мраці літньої ночі Поділля? . . .

Др. Осип Назарук.

них і популярно-наукових книжок українською мовою. З таким же проханням постановлено звернути ся до катеринославського губерньського земства, до повітових земств і до всіх міських рад губернії.

Що до того, щоби звернути ся до попечителя шкільної округи за дозволом святкувати ювілей по школах, бюро постановило не звертати ся, бо були відомости, що не можна покладати ніяких надій на здійсненне такого прохання. З сею постановою згодив ся комітет, але признав необхідним звернути ся до повітових земств і рад з проханням зазначити й зі свого боку чимєсь день столітнього ювілею народження поета.

Звертаючи ся з проханням сяк чи так пошанувати пам'ять найбільшого українського поета, просив комітет катеринославську земську управу: 1) якусь із земських шкіл назвати іменем Т. Шевченка; 2) школярам роздати дешеві видання творів поета „Малий Кобзарь“, а тим, що покінчили школу в сїм році, ілюстрованого Кобзаря; 3) заснувати в школах губерньського земства стипендії імені Т. Шевченка для селянських дітей губернії. До повітових земських управ, крім третього пункту, додавав комітет прохання, аби всі школи розіслали бюсти або портрети Шевченка, назвати земську книгозбірню іменем Т. Шевченка й усі школи, що мають ставити ся в 1914 р., будувати в українськїм стилі, як се зробило лохвицьке, канівське та дубновське земство. У повітових міських управ і рад прохав комітет: 1) назвати одну з найкращих улиць у місті Шевченківською; 2) назвати одну зі шкіл низчу або середню іменем Шевченка та збудувати для неї будинок в українськїм стилі; 3) установити стипендії імені Шевченка в низчих або середніх школах і 4) заложити міську народню бібліотеку-читальню імені Т. Шевченка.

Чимало труду вимагало від комітету уладженне урочистого засідання і концерту. Фінансово причинила ся до того дуже багато городська дума, що асигнувала на сю ціль 500 рублів, отже більшість усього прибутку каси комітету — 930 карбованців і видатків — 830 карбованців. З великим трудом добув проф. Яворницький дозвіл на панахиду в соборі з умовою, аби про панахиду не було оголошення у місцевих часописах.

Прийшов день урочистого засідання 25 лютого 1914 р. Восьма година. Театральна саля і фойе англійського клубу переповнені. Декорація представляє простору широку далечінь яеним ранком на зорі; палає золотом і вогнем обрій, вище — ніжна блакить неба — й на сьому тлі високо на постаменті вимальоване погрудде Шевченка, прибране емблемами поезії й малярства та миртовим гиллем.

Професор Терпигорев дає у короткій гарячій промові огляд творчости й духової постаті Шевченка, як поета не

тільки українського, навіть не тільки славянського, але світового поета, який з великою силою виявив словом спільну всім людям думку про рівність усіх людей, про чисту природу людини; який з гарячою надією сумував за світлим раєм на землі, що прийде тоді, коли збудить ся мир і любов між людьми; який з палкою любов'ю і гнівом катував рабство й усі його зявища, що однаково противні натурі людини, до якого-б народу та людина не належала. Даючи оцінку творів поета, лектор приходив до висновку, що тим „апостолом правди і науки“, якого з такою мукою виглядав Шевченко в безпросвітній темряві сучасности, й був сам поет.

Проф. Яворницький спиноється у своїому викладі — характеристичною для лектора, чудовою, кольоритною і живою українською мовою — на творах Шевченка як поета народного, національного. Як замовкають довгі оплески, присвячує Биков свій виклад розглядові того мотиву, який проймає усю творчість Шевченка, — високого почуття людськості, сеї квінтесенції духової гармонії, що відрізняє людину від іншої живої тварини та являєть ся і ґрунтом громадського життя і завдатком світлої будуччини людини на землі.

Красну та величню картину представляла сцена, коли почались підносили депутаціями вінків до поетового бюсту. Довгою низкою простягаєть ся процесія депутацій з вінками. Барвистими плямами видніють де-не-де українські вишивання на сорочках, плахти; се депутації від сіл, кооператив, сільських „Просвіт“ і інших селянських організацій.

Адреса, зложена самою-ж катеринославською „Просвітою“, се голосна й виразна заява не тільки становища сього товариства супроти пам'яті безсмертного Кобзаря, але й усіх тих українських земель, що стогнуть під обухом північного деспота. „В лиху годину, — стоїть тут, — серед темряви горя і наруги над людиною, сто літ до нашого часу народивсь Кобзарь України. Серед важких обставин кріпацького життя зміцнів і загартував ся його дух і громом гніву проти неправди й ніжною музикою любови до брата-людини розлягло ся по рідній землі могутнє слово поета. Почули його люде й помалу, потрохи виходять з обіймів неволі і тьми, простуючи до ясних обр'їв, до сонця правди й освіти, до якого з такою жагою усе своє хмуре життя прагнув поет. Іеній українського народу, апостол вселюдської правди, Ти знайшов чарівний діамант нашого відродження — се нашу мову, слово рідного Тобі люду, запаливши сьйвом свого талану як провідну зорю нашого розвою і піднявши його вище хмар ворожих. Ти дійсно на сторожі коло нас — Українців, на сторожі нашого національного життя поставив слово. Під захистом і обороною сїєї зброї народ наш сміливо та з певністю йде до кращого життя, до кращої долі. Сьогодні ми, катеринославська „Просвіта“, суголосно зі всією Україною, усією людністю, яка визнає і шанує в Тобі апостола правди, згадуємо Тебе, наш Батьку — порадику, не тільки тихим словом, але бурхливим повного почуття найщирішої любови, найглибшої поваги та пошани до Твоєї величної пам'яті, покладаючи надію, що й у тій світлій пам'яті здобудемо безмежне джерело снаги для праці на ниві освіти, для простовання у світлу далечинь правди, любови й загального добра. Прийми-ж в день Твого народження сей вінок, як вінок слави, слава-ж Твоя, Тарасе, не щезне, бо Ти живеш в серцях свого народу“.

По багатьох-багатьох привітах відчитано телеґрами й сим закінчилась офіційна половина засідання. Другу частину розпочав „Заповіт“, який проспівав мужеський хор двічі. Потім відчитано „Черця“, уривки з „Івана Підкови“ й „Основяненка“, а Лисенковим „Жалібним маршем“ на смерть Шевченка закінчив мішаний хор се величне свято.

Слідом за урочистим засіданнем уладила Рада дня 1 марта окремих великий ювілейний Шевченківський вечір з надзвичайним успіхом. Народу було на нім сила. Багато людей нарочито прибуло з різних місць Катеринославщини. Приготовано також усе до літературної вечірки з викладом про Шевченка в помешканні „Просвіти“ на 16 марта, до великого народнього ювілейного концерту на 24 марта й до ювілейного вечера для слуг і робітників в залізнодорожніх майстернях у помешканні Товариства народньої тверезости на 23 або 25 марта, та поліція не дозволила по 1 марта ніяких Шевченківських свят, а 16 марта цілком несподівано закрито й самий Шевченківський комітет.

Сподівали ся, що може в осени хоч почасти можна буде виконати намічену програму, та тимчасом у літку несподівано розгоріла ся світова війна й відповідно до нових обставин громадського життя стала й діяльність товариства цілком іншою. На допомогу раненим уладжено 28 вересня концерт у салі городської ради при участі місцевих музичних сил. Він дав чистого прибутку 159 р. 29 коп. На Мандриківці відкрило товариство дешеву їдальню для родин запасних. На сю ціль зібрало 1219 р. 27 коп. За чотири місяці їдальня видала 5708 родинних обідів в 13.664 порціях з платою по 5 коп. від родини. Крім того видала їдальня безплатно 409 порцій і 3619 шклянок молока. Разом їдальня „Просвіти“ нагодувала за сей час 17.692 людей.

При „Просвіті“ існувало декілька комісій, що займали ся деякими окремими справами. Найбільше працюючою з них була бібліотечно-лекційна комісія. Що суботи в помешканні товариства відбували ся літературні вечірки, на яких виголошено таких 11 викладів:

- 1) 1 квітня. Біднова: Про М. Коцюбинського.
- 2) 26 „ Степовий: Про М. Костомарова.
- 3) 3 мая. Павловський: Вражіння з подорожі по Волині.
- 4) 9 „ Зубковська: Про Б. Грінченка.
- 5) 17 „ Луценко: Вражіння з подорожі у Галичину.
- 6) 24 „ Щукин: Про Запорожську Січ.
- 7) 14 червня. Гуртове читання: Про українську школу.
- 8) 22 листопада. Благонатьожин: Українська література на початку XIX століття.
- 9) 29 „ Щукин: Козаччина до повстання Богдана Хмельницького.
- 10) 6 грудня. Благонатьожин: Українська народня поезія.
- 11) 13 „ Зубковська: Про Лесю Українку.

Крім того з ініціятиви сеї комісії, в звязку з воєнними подіями, запрошено почесного члена товариства Дмитра Дорошенка дати 15 листопада (1914) відчит „Про Галичину“. Се була перша й єдина в Катеринославі аж до того часу прилюдна лекція про Галичину. Читальня імени Тараса Шевченка має 331 книжок. Крім бібліотечної існували при „Просвіті“ ще три комісії: вечорова, будівнича, ялинкова. За допомогою останньої відбули ся ялинки в Мануй

лівці, Діївці, Камяніці, Підгородній, Одиноківці, Чаплях і в Малій Козирщині.

Видавничка секція видала в минулім році лиш ілюстроване звітлення „Просвіти“ за 1913 р. в числі 600 примірників. Що до філій — їх мала „Просвіта“ в минулім році чотири, а саме: в Мануйлівці, Діївці, Перещенині і Гупалівці. Протягом року зголошувалося багато сіл і просило відкрити там філії, але що робити, як у губернії роз-

гляд справи відкриття філії в селі Петриківці, новомосковського повіту, відложили 27 квітня 1914 на необмежений час. Рада відбула в часі року 40 засідань. Загальні збори скликувано двічі: звичайні рокові 23 лютого й надзвичайні 2 падолиста 1914.

В 1915 р. ввійшло товариство в десятий рік життя. Щиро бажаємо, щоби сей рік приніс товариству нову підставу й нові умови як найкращого й найширшого розвою.

Галицькі емігранти в Росії.

Страшна війна від більш року лютує на нашій землі. Цілий край поораний шанцями й окопами та поритий гарматними стрілами, великі простори стратовані і понищені, цілі села пішли з димом або лишилися в руїнах, опустошила наша земля. Через неї пересунулися декілька разів міліонові армії, свої, союзні і ворожі, і полишили незатерті сліди свого походу. Потерпіла земля, потерпів людський добуток, потерпіли і ті мешканці, які зістали дома.

Сумна й трагічна доля галицької людности в часі сеї війни. Вона нарівні з військом перебула усі її переходи, але пережила та відчула далеко більше. Гроза війни розбила її і розігнала по всім усядам, вигнала з рідних осель і розлучила одних від других.

Теперішня довга та змінлива війна викликала також примусові, а в часті й добровільні переселенські рухи, які тяжко відбилися на нашій народі, особливо на селянах, що зрослися зі своєю землею і не можуть її легко покинути. Сотки тисяч людей втікало перед лютим ворогом, полишаючи дома цілий свій добуток і ховаючи ся у безпечніших місцях, щоби дуже часто втікати далі, тисячі евакуювалися нашими властями і вивозилися, особливо з середньої і західної Галичини та з прикарпатських околиць. Між тими втікачами переважали Жиди та Поляки, але кількадесять тисяч випадає і на Українців, що — як знаємо — осіли в більшості в Імнді (коло 30.000), Вольфсбергу (коло 10.000) і Відні (коло 5.000), а в часті розкинулися по Сирії, Каринтії, Долішній Австрії, Моравії і т. д. Їх доля — нам відома — і про неї не будемо говорити. Далі менше знаємо зате про переселення нашої людности в часі російської окупації і тому хочемо подати трохи інформації, які вдалося нам зібрати від людей на місці, від очевидців і на підставі звісток із московських, московфільських й інших часописей.

Положення людности, що була заскочена російською інвазією або мусіла лишитися дома, було незвичайне тяжке й незавидне, особливо на Підгір'ю і в околицях на захід від Сяну, де тривали вічні сутички й де поодинокі околиці і села часто міняли свого пана та цілий час проживали під острим тягаром воєнного права. Безустанна невпевненість життя, утяжливі ревізії винищували людність і змушували її нераз вибирати ся з хати та шукати захисту далі поза лінією.

Так почалися перші переселенські рухи нашої людности, що змоглися особливо в часі нашої зимової офензи. Однак треба сказати, що ті початки переселювання були доволі незначні і мало тривали. Не захопивши східної Галичини, вони обмежувалися на пограничні території коло боевої лінії і були випадкові та залежні від місцевих обставин. Звичайно люди лишалися на місці, хоча коло них шаліла боротьба, ховалися по пивницях або копали собі — от як приміром у Михальчу на Буковині — спеціаль-

ні землянки. У горах люди втікали в звори й під верхи, забираючи зі собою худобу, та вертали домів, коли війська посунулися далі, перейшла стрілянина або ситуація довгий час не змінювала ся. Вкінці люди цілком звикли до війни та з резигнацією віддавалися своїм щоденним заняттям. Паламар з Дори в часі сильної стрілянини йде по селу шукати дощок на труну, калічанські жінки перуть на Пруті в середині між нашими й російськими шанцями, наші Покутяне орють собі коло боевої лінії, а приміром воєнний кореспондент Мольнар з подивом згадує, як то наші люди збирають жниво, хоч Москалі до них стріляють.

Декуди люди й на приказ або самі вибирали ся із загрожених сіл далі поза лінію, осідали цілими таборами та ждали на зміну ситуації, щоби вернути до хати. Коли ж ситуація не змінилася, втікачі перекрадалися через боеву лінію до свого села, хоч усі ті переходи були небезпечні і наражували селян на великі втрати, бо козаки, навіть задобрені горівкою або підкуплені, нераз обрабовували їх не тільки з грошей, але й забирали коні, вози, худобу, кожухи, чоботи і т. д. Таким чином людям нераз удавався поворот, особливо в перших місяцях війни, коли Москалям „йшло ліпше“.

Декуди люди були змушені вибирати ся зі своїх сіл, що були цілком знищені, й осідали далі в безпечніших місцях. Життя на боевій пограниччю було особливо тяжке, бо військо забирало всі припаси живности та худобу й люди лишалися без хліба. Тому з весною сього року зачинається між бідною людністю і між втікачами зарічковий рух, спершу незначний, потім чимраз сильніший, коли в наслідок нашої буковинської і прикарпатської офензи зачали напливати в глибокий край примусові і збаламучені втікачі. Втікачі осідали тут і там на Поділлі, дістаючи декуди роботу, багато з них пхалося до міст, а збаламучені селяне зпоміж московфільців облягали русофільські редакції і бюро та російські уряди, впоминаючи ся помочи й обіцяних ґрунтів від Жидів і панів. Беззарібні та втікачі стали тягарем для громад; деякі міста мусіли — як знаємо — старати ся о їх приміщення і прохарчовання. Се було у Львові, се бачили ми в Чернівцях, де довгий час перебували не лишень інтелігенти з околиць, але й бідна людність з Бояну, Новоселиць, Раранча, Садагури, Жучки і т. д., так сказати-б, на ласці громади.

Тяжке економічне положення і злочинні обіцянки доморослих Москалів і московських властей викликали перші значніші переселення поза границі Австрії у Росію, поперті ще й тим, що там пробувало значне число робітників і зарібників з Галичини та Буковини, яких захопила війна на місці. Вже під весну стрічаємо в галицьких і російських часописах короткі звістки про шукання зарібків і про „га-

лиційських“ робітників, що спорадично гуртками переходили за границю, здобувши по довгих короводах відповідний „пропуск“ у властей. Наші селяне відказували на недостачу зарібок і домагалися заняття, яке тепер втрачено хочби через неможливість зарібкової еміграції до Німеччини, Румунії, Угорщини і т. д.

Сі зарібкові рухи були спершу безп'янові і незорганізовані; щойно під весну та з весною, коли ряди зарібників і втікачів змоглися і натиск на влади давав ся неприємно відчувати, а з другого боку також у Росії показала ся чимраз більша недостача людей, особливо для фахових робіт, зачала ся деяка організація переселення. По довгих обрадах рішило „Кіевское сельско-хозяйственное общество“ наймати галицьких робітників (Кієвлянинъ з 5 марта ст. ст., ч. 64), заложенов Київі окреме зарібкове бюро, а у Львові заняла ся висилкою робітників московфільська організація. Від квітня с. р. висилають ся уже до Росії робітники залізницями в партіях від 100 до 200 душ.*)

Першими, примусовими виселеннями до Росії були одначе не бідні зарібники, а нещасливі закладники. Російські влади не обмежили ся задержаннем закладників на місці, але зачали їх, чим ближше до кінця, тим частіше й у більшім числі, вивозити на примусовий побут у Росію. Російські влади брали звичайно найзначніших і найвпливовіших людей споміж усіх націй і станів, одначе найрадіше брали Жидів і Українців. Побіч інтелігентів не поминали й селян, особливо таких, що мали в повіті більше значіння. Число закладників до тепер ще не усталене, бо в нас ніхто не заняв ся списом вивезених і часописі принесли мало фактичного та певного матеріялу. Тільки львівське „Українське Слово“ оголосило зіставленне що до Львова. В усякім разі число закладників ураз з так званими „арештованими“ перейде значно тисячку, не вчисляючи в те „евакуованих“ Жидів і примусово виселених в остатніх трьох місяцях. Київські часописі, що нбгували переїзд закладників та й арештованих через Київ, дійшли майже до числа 1000, а се число побільшило ся значно в останніх часах, з яких не маємо вже по часописах ніяких звісток. Доля закладників не дасть ся описати й хиба той, хто сам її перебув, може її гаразд зрозуміти. Нічні ревізії, арешти, неможливе трактування, транспорти серед найтяжших обставин — се звичайна страшна доля тих живих мучеників. Українці терпіли подвійно, бо їх мучено ще й за національну ідею, за „мазепинство“ й „австро-германську орієнтацію“. На Українців випадає також найбільший процент арештованих: се робило ся цілком свідомо, щоби позбути ся небезпечних ворогів і притлумити український рух по мысли тайної інструкції російського штабу, який з огляду на австрійську „орієнтацію“ Українців радив позамикати всі укр. товариства та часописі і приарештувати всіх українських провідників, передовсім у Львові, Перемишлі, Тернополі, Коломиї, Стрию, Станиславові і в Чернівцях. Закладників притримували спершу в Київі, але потім зачали їх вивозити на Сибір, бо Київ не був безпечним місцем, особливо для „зрадників славянства“. Лише для Поляків робило ся виїмок і інтэрнувало ся їх у Київі. Из часописей („Dziennik kijowski“) знаємо, що значне число Українців карається у Томську, де поміщено багато укр. інтелігенції, священиків, 22 питом-

* Про справу уживання галицьких робітників у Росії писало ся багато у німецькій пресі.

ців українського семинара і т. д. З огляду на переповненне тюрем утворило правительство „філію“ у селі Колпашево коло Томська. Життє закладників дуже тяжке. Вони стоять під строгим доглядом, не можуть з ніким зносити ся і терплять матеріяльну нужду, бо дістають на удержанне місячно аж по 7 рублів 20 коп., зглядно 12 р. 50 коп., жінки о один рубель менше, а діти тільки половину сеї квоти.

Рівночасно зачала ся нагінка на приналежних до війська та на „перебраних“ жовнірів австрійської армії. Російські влади всюди остро перевірювали, чи не лишив ся хто з жовнірів, арештували часто непевних людей і висилали в „плін“. Очевидно й тут панував чисто російський нелад. Не було ніяких приписів і кожний командант видавав інші розпорядки або змінював їх що хвилі. Декуди крім чинних жовнірів забирали й тих, що були урльоповані при мобілізації, декуди стягали всіх приналежних до війська, а декуди або переводили списи муштин у поборовім віці або робили бранку й транспортували людей до Росії. Хоч багато перших вісток про протиправні асентерунки показали ся неправдивими, бранку таки переводило ся, особливо на Покуттю і на Буковині. Я сам говорив з двома парубками, що 27 листопада м. р. втікали були з Слободзії і Магали на Буковині перед російською бранкою. На Гуцульщині, в Кіцманщині і в черновецькім повіті скликали муштин на толоку та вибирали здорових для себе. Не доставало й страшних знущань і маємо факти з Кімполонга та з деяких сіл по лівім боці Прута, де молодим, 14—16 літнім хлопцям відтинали козаки пальці з рук, щоби не були придатні до війська. Що ставало ся з тими „асентерованими“, нема докладних вістей; наші військові влади нашли між російськими полоненими й одного чоловіка, якого Москалі заасентеревули в Брідщині. Між селянами ходили чутки, що нові рекрути підуть проти „Турка“. Скільки людей втрачено ми через отсі бранки, може показати ся що йно пізніше: для прикладу наведу, що з Черновець вивезено коло 30, навербованих до поліції, з Топорівців поверх 70 і з Раранча на Буковині понад 100 осіб. Доволі багато людей брали Москалі на підводи, звідки не один не вернув уже або вернув без воза та коней.

Предметом злочинного експорту з Галичини до Росії служили також жінки, дівчата та діти, які хиба нічим не могли бути небезпечні російському війську. З цілої окупованої території, особливо з міст, маємо звістки про забиранне жінок і дівчат постояними офіцерами та салдатами. Скільки з тих жертв остало при життю і що з ними дієть ся, — не дізнаємо ся хиба ніколи. Очевидно не вчисляємо тут випадків добровільної утечі жіноти з Москалями: се річ у сій війні доволі загальна й інтернаціональна.

Лише свідомому вирахованню треба приписати плянове забиранне дітей і доростаючої молодіжи та висиланне їх у Росію на вихованне. Москалі хотіли-б собі виховати добрих „яничарів“ і тому при помочи батюшок і сільських властей вибирали діти сироти або загублені і давали їх до окремих інститутів і приютів у Львові, Київі, Москві і Петербурзі під покривкою конечної помочи та „національного виховання“. У Львові був між иншим „Приютъ для дѣтей Галичанъ“ сестриці Е. И. Стрібелевої, що в час перенесла ся до Київа, у Москві після відомостей „Утра Россіи“ (ч. 107) заложено більший приют для галицько-українських дітей, де в маю прибула нова партія зі сто сиріт, а в серпні пляну-

вало ся заложити великий центральний пріют в однім з міст волинської губернії заходами „Бюра помощи для бѣженцевъ изъ Галиціи“, де має перейти і згадана захоронка Стрібелевої. У Києві відкрила більший „пріютъ“ „великобританская делегация благотворительнаго комитета — Великобританія Польшѣ и Галичинѣ“ в кімнатах міської школи на Соломенці при Ігнатієвській улиці (№. 98). Пріют, що містить сто дітей в віці від 1—6 літ, обіймає цілий другий поверх з сімома кімнатами й удержує службу переважно з самих Галичан. Захоронку посвячено й отворено 19 липня ст. ст. (Кієвлянинъ з 20. VII. 1915, ч. 197). Число дітей, ви-

везених і наражених на винародовлення, виносить безпечно кілька тисяч, коли ще в маю рахувало ся на яких 2000.

Зарібковий рух і насильне вивоженне закладників, арештованих, бранців, рекрутів і дітей російськими властями представляють тільки одну частину людности, що покинула границі нашої землі. Масовий переселенський рух під обухом російських військових і цивільних властей почав ся під весну с. р.

(Конець буде).

Др. Зенон Кузеля.

Московська господарка в Товмаччині.*

„Доблестним“ військам кривавого царя Миколи не вдалось на щастє „освободити подяремних Карпатороссов от австрійскаго ига“, зате тим ґрунтовніше освободили вони наш народ від майна, чести, здоровля, а декуди навіть і життя. Як у кождім лиху бувають і добрі сторони, так і тут додатним наслідком російської інвазії вважати належить се, що наш народ, здаєть ся, на віки „освободив ся“ від віри у мужицький рай в Росії і всемогутість та непобідимість білого царя. Тому наші селяне з нетаєною радістю вітали всюди утечу освободительних орд з нашої нещасної країни і з тугою очікували приходу наших побідних військ. Намови Москалів, аби народ утікав з ними, бо там, мовляв, Австрійці палять села та вішають людей, не мали ніякого успіху, а коли російська поліція почала силою забирати з собою усіх здатних до оружя мушкетерів, мужики вкривались по полях і лісах (знаний мені один із таких випадків у Петрилові, товмацького повіту). Надія оминути сим способом без ніякого ризика військової служби в австрійській армії нікого не манила, навпаки в кожного поветало завзяте відіметити „освободителям“ їх кривди й наруги.

В Станиславові при поборі ландштурмістів зголосив ся один 46-літній селянин, а коли поборова комісія заявила йому, що поки-що беруть тільки до 42 року життя, то-ж нехай він іде до дому, селянин сказав, що мусять і його асентувати: Москалі зрабували в нього одну корову, а то-го він їм не може дарувати.

Що російські війська поводили ся всюди мов банда розбійників — се річ загально звісна. Жителі необнятих війною країв дивують ся і жахають ся, коли читають газетні звістки про звірства російської армії, для тих одначе, що цілий час оставали в Галичині, се щось таке, що инакше бути не може, й який злочин не поповнив би російський жовнір, — то се ще не все, до чого він здатний.

Щоби подати точний ресетр всіх надужить російських військ хочби з одного товмацького повіта, де я перебував постійно через цілий 10-місячний час російської інвазії, треба-б написати книгу менше більше того обєму, що Конверзаційний Лексикон; вистане одначе сказати, що нема в повітті майже одного чоловіка, котрий не впав би жертвою московської хапчivosti та брутального поведєння. Під сим оглядом тїшились повним рівноправєтвом вєї нації і конфєсії. Правда, перші наїздники кинулись були рабувати двори і Жидів, а селян ще й нагайками гонили, щоби йшли

забирати зрабоване добро, одначе коли в сих перших не стало що рабувати, підпали мужики сїй самій долі. У кождого рекуїрували всю рогату худобу з виїмкою одної штуки по цїні, яку довільно встановляв переводячий рекуїзицію старший „унтерофіцер“, а котра рівналась $\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{10}$ дійсної вартости. Коні забирали завжди даром і відпродувано зараз в тім самім або сусїднім селі, опісля приходив инший салдат і знову починалась та сама історія. Так само забирали завжди даром кури, гуси, качки й поросята. За вівсом і ячменем, котрі люде укривали нераз по майстерськи, роблено ревїзїї з таким спритом, як се лиш Москалі зуміють, а потім забирали за заплаатою половини або третини дійсної вартости. Одначе се було лише тоді, коли забирали більшу скількість; бо коли де кавалерія або артилерія стояли постоєм, коні завжди годувались сїном і збіжем господаря, а заплати не було ніякої. Плоти, матеріял з будинків і господарські знаряди служили за топливо. Особливо ревно віддавались Москалі пасїчництву з таким наслідком, що в повітті, де пасїчництво було широко розгалужене, остало ледве дві-три пасїки й то сильно ушкоджені. Притім здирали з мужиків чоботи, кожухи, кучми, які потім самі носили, а біле дерли на онучі і т. п.

Між поведєнням козаків і лїнїєвих військ під тим оглядом не находив бодай я ніякої рїжницї: одні лїпші від других.

Відвїчальність за сї вчинки поносять російські офіцери, що позволяли на рабунки, а навіть заохочували та самі брали в них участь. Рівнож і що до крадіжей — то сї пани в нічїм не уступали своїм підвладним. Російський жовнір є безперечно варвар, некультурний, він не має почуття законного ладу та приватної власности, одначе жорстокість іде в нього в парі з неімовірною просто добродушністю. Я думаю тому, що як начальство поступало би з відповідною строгістю, багато зі звірств, які проявили ся в сїй війні, не були би поповнені. Натомісць російська військова старшина, — се переважно злочинці з профєсії.

Місто Товмач мало щастє у марті с. р. гостити в себе царського брата, вел. князя Михайла Александровича, що командує т. зв. в російських військових кругах „дикою дивізією“, т. є. збираниною охотників з найдикших кавказьких народів, що їх Москалі навіть посуджують о людодїство. Я бачив, як сей пустельник прохоплював ся вулицями Товмача зі своїм адютантом і відбирив поздоровлення від своїх підчинених, що виходили як мухи з розбитих склепів з повними пригорцями зрабованого добра. Він приглядав ся тому всьому з маєстатичним царським спокоєм і байдужністю,

* Прислано для „Вістника“ з канцелярії д-ра Ів. Макуха.

а Жидів, що з шапкою в руках приходили жалуватись, прийняв його адютант.

Того самого дня вибух у Товмачі пожежа, що прибрав значні розміри завдяки тому, що ніхто не брався за його гашення, хоч у місті під ту пору стояло яких 10.000 війська. В якийсь час потім оповідали Москалі, що се була ілюмінація для його царської високости і що до котрого міста він лише приїде, мусять йому устроїти ілюмінацію того роду. Той сам великий князь стояв опісля постоем в Братишеві в Якова Палодзишина зі своїм штабом через тиждень. Обіли все до чиста, всі кури пішли під ніж, а на відїзнім адютант царевича виплатив мужикови дарунок за се 1 рубель в банкноті.

Я знав одного резервового офіцера Скутельніка. Той панок не мав годинника, хоча й він відчував його потребу. Оповідав, що мобілізація його так скоро захопила, що навіть не було часу взяти з дому золотого годинника. За якийсь час показував він нам старий ніклевий годинник з ланцужком, а на моє питаннє, відки він його дістав, заявив, що салдати купили, при чім показував рукою спосіб купна.

В канцелярії д-ра Макуха заквартирував ся штаб якогось полку з полковником і кількома офіцерами. Всі були певні, що всі річи в канцелярії безпечні від крадежі. Та яке-ж було моє здивованнє, коли того самого дня я побачив, як майже всі товмацькі офіцери носили під пахою українські книжки з бібліотеки та взаємно собі давали до прочитання.

Рівночасно розбили салдати замкнену шафу з чистим папером канцелярїйним, котрий десь пропав. Коли властителька пожалувалася на се якомусь лікареві, сей заявив, що се неможливе, а зрештою він справу зробить. Пішли обоє до начальника штабу, а коли представили річ, той відповів, що папір той зареквірував штаб полку безплатно й загалом ніколи за нього не заплатить. А зрештою нехай вона сидить тихо, бо в канцелярії найдено „сепаратистическі“ брошури й за се може бути велика біда. На таке не було що говорити й, як властителька, так і її оборонець відійшли обоє як нешишні. В якийсь час потім в сій самій канцелярії помістив ся перевязочний пункт, при котрім був якийсь лікар і старший санітар. Коли одного дня рано санітарний персонал вибрав ся десь під Надвірну, помічено, що з канцелярії пропало кілька образів, які висіли на стінах. Коли потім при відвороті Москалів зпід Коломиї тут персонал того шпиталю випадково знову найшов ся у нас, властителька почала робити докори тому старшому санітареві, що так у білий день між такими порядними людьми пропали такі річи, як образи. Він офукнув ся і заявив, що се неможливе, він шию дає, що се неправда, але на всякий випадок розпитає своїх людей.

За якийсь час вернув санітар, перепросив властительку з жалем, що так легкодушно ризикував своєю шиєю, але нехай вона вірить, що простий салдат образів не взяв, бо він на таких річах не розумієть ся, а супроти того, котрий взяв, він безсилний.

Заношені цивільним населеннєм до офіцерів жалоби на поведеннє рядових стрічали ся з насмішкою або й злістю сих останніх.

Пригадую собі, як у наших мешканню стояв на квартирі штаб одної з бригад згаданої дикої дивізії, що прийшла

у наші сторони з околиць Старосамбірщини. Одного вечера відчитував якийсь офіцер командантови бригади жалоби старосамбірських мужиків на ріжні злочини Чеченців. Одна жінка жалувала ся, що Татари забрали в неї бідної останніх 3 корони і надієть ся, що найяснійший пан командант ті 3 корони їй зверне. „Зачем ана пісала: Татари, пачему не написала: Чеченци,“ . . . — сказав найяснійший і велів жалобу кинути в піч.

Одному мужикови з Пілявщини коло Товмача, Михайлови Перинякови, приказано косити пшеницю на пашу для їх коней. Обурений до крайности мужик ударив напасника та прогнав його. Приглядаючи ся сьому вьому якись 3 російські офіцери від гусарів, веліли мужика звязати, привязали його до оборога та заявили, що рано оголосять йому вирок смерти через розстріл. Скінчило ся на тім, що мужик перестояв звязаний через цілу ніч, а тимчасом салдати скосили на його очах пів ниви пшениці.

В товмацькім повітовім суді були заквартировані російські сапери. При їх відході всі кімнати виглядали як одна величезна стайня. Пакети та книжки в часті спалено, в часті повикидано на двір. Навіть табулі не пощадили. Спалили кілька книжок і мап і то мимо того, що зараз у сусіднім будинку поміщений був російський повітовий уряд, зложений з маси цивільних урядників при асистенції жандармерії й поліції. Сі люде не старали ся запобігти знищенню і приглядали ся байдужно, як салдати розносили такі важні для населення повіта папери. Коли ті люде в себе дома так живуть, як тут у нас, то, здаєть ся, ціла Росія се одна велика стайня, а одинокий закон у ній нагайка.

Мимо того вьсього російське військо як мілітарна могутність не будило ніякого респекту в наших людей. Козаків називали в Галичині загально дехтярами або мазярами задля їх брудного вигляду, а прочі війська кримінальниками задля їх сїрого строю і навіть у критичних для Австрії хвилях мужик ніколи не дав собі витолкувати, що ті дехтярі або кримінальники могли віднести побіду над нашими гарно одягненими вуланами або канонірами. Тому, що ніяка українська часопись не виходила, а інших російських або польських наш мужик ніколи не читав, почали в народі кружити найчудачнійші легенди про війну. Ще й нині що найменше половина східно-галицьких мужиків ніяк вам не повірять, що Перемишль могли бути заняті Москалі. Тут наведу дві легенди, які кружили в осени минулого року майже на цілім Покутті:

Пише царь російський до нашого: Чого ти, старий, зі мною беш ся? Ти не знаєш, що в мене тільки війська, що маку в трьох кірцях? А наш йому на се відписує: Але я маю таких когутів, що геть вєсь той мак видзьобают.

Як Москалі кинули ся на Перемишль, наші почали стріляти електричними гарматами, забили пів міліона Москалів, а головного команданта, царського стрія, взяли до неволі. Як царь про се довідав ся, бере й пише до нашого: Слухай, старий, як ти зараз не віддаш мені мого стрія, то я тобі цілу Галичину переверну до гори ногами, що й камінь на камені не остане. А наш на се відписує: Ти, малий Николаю, уважай, як мені в Станиславові буде хибувати одної цегли, то я твого стрійка посічу на віденські шницлі.

Кормлячись такими і т. п. военними комунікатами, мужик наш терпеливо ждав освободження. Прийшло освобод-

дження, а з ним новий тягар: Майже всіх муштин від 18—50 літ, винявши хіба калік, відобрано до війська, однак нарід наш без слова навіть нарікання поніс сю

колюсальну жертву крові в тій надії, що при помочи сих свіжих полків удасть ся викинути недавніх освободителів, як не за Каспійське море, то бодай за Дніпро. Колиб так стало ся!

Болгарська преса й українська справа.

Не знали нічого про Україну Болгари.

І коли в жовтні 1914 р. приїхали вперше делегати „Союзу визволення України“ до Софії, мали не легке перед собою завдання.

Правда, Болгари прийняли їх радісно й приязно, але завдання їх найбільше влекшила їм болгарська преса.

„Чому Ви так пізно приїхали до нас? — Ми про вас нічого не знали“ — говорили скрізь нам з докором редактори газет.

І справді болгарська преса йшла нам дуже на руку та поміщувала й поміщує вісти та статі про наш народ.

А завдання се й з технічного боку було не легке для неї.

В Болгарії немає тепер паперу.

Болгарія спроваджує весь папір з Австрії і Німеччини. І тепер десятки вагонів паперу, призначених для Болгарії, стоять на румунських стаціях, та „добрі“ сусіди Румуни роблять всякі можливі та неможливі труднощі — і в Болгарії паперовий голод.

Тому й усі болгарські газети і зменшили свій формат і замість 4 або 6 видають тільки дві сторінки. А тут часи такі неспокійні, стільки випадків, телеграмів, переговорів і про се все треба конче писати, а все-таки для українських справ находять вони місце з найбільшою охотою і готовістю.

Як представляють ся болгарська преса?

Передовсім дуже чисельна вона.

В самій Софії (120.000 мешканців) виходять 22 днівники, з них 20 у болгарській мові, один у німецько-болгарській і 1 в французькій.

Ділить ся вона на болгарофільську (уживу терміну посла Даскалова) й русофільську. Перевагу має болгарофільська.

Русофільська преса мовчить і нічого не пише про Україну, крім поодиноких атаків на представника „Союзу визволення України“, один з русофільських днівників у вступній статі жадав навіть „евакуації“ його з Болгарії в протягу 24 годин.

Я не раз у приватній розмові питав ся редакторів русофільських газет, чому вони не пишуть хочаб проти Українців і на се дістав відповідь: „Ми є за свободу кожного народу, отже не можемо проти вас писати, але ви виступаєте проти Росії, отже не можемо й про вас писати“.

І коли тутешній русофіль секретар „Народної Бібліотеки“ в Варні Я. Романчук (професор гімназії, старий галицький русофіль-емігрант, що живе тут з 30 літ) випустив брошуру проти Українців як відповідь на брошуру посла д-ра Льонгіна Цегельського, — видану „Союзом визволення України“ в болгарській мові, — то русофільська преса також її замовчала й нічого не написала. Зате вся „болгарофільська“ стануло рішучо по наших боці.

Помістив про нас багато статей і урядовий орган президента міністрів д-ра Радославова „Народни Права“ і „Новь

Вѣкъ“, орган стамбуловістів, і „Утро“ і „Дневник“, два найбільше розширені та почитні софійські денники, й „Балканська Пошта“, а навіть „Воля“, орган д-ра Геннадієва, який тепер став русофілом. Дуже симпатично відніс ся до нас „Социалистически Прѣгледъ“, орган болгарських робітничих синдикатів, що помістив мою довшу статтю про український робітничий рух. А крім того в сих газетах забирали голос визначні учені й політики, як професор університету др. Арнаудов, американський конзуль др. Кермекчиев, др. Герордев і інші в наших справах, а передовсім дуже симпатично висказували ся про видання „Союзу визволення України“ для болгарського народу. А виїшло досі в болгарській мові три брошури: д-ра Льонгіна Цегельського „Не освободителька а потисница на народитѣ“, проф. Михайла Грушевського „Прѣгледъ на украинската история“ і д-ра Л. Цегельського „Украинството нѣмска интрига ли е? Отговоръ на русофилитѣ Я. Романчукъ и д-ръ Н. Бобчевъ“. Остання дуже гарно й річево написана, (112 стр.) зробила дуже велике вражінне і софійська та ціла провінціальна преса гаряче її привітала. Дуже симпатичну оцінку її написав і др. Шрадер, редактор „Osmanischer Lloyd-y“ в Царгороді в німецькій і французькій мові.

Та все-таки найбільше причинила ся до спопуляризовання української ідеї серед болгарського народу — газета „Камбана“. Її редактор Христо Станчев, один із найбільше метких — західно-європейського типу — болгарських журналістів, людина високої інтелігенції і гарячий прихильник і приятель Українців. В „Камбані“ знайдете щоденно вістку про нас, а дуже часто довшу статтю. Там працює і другий наш приятель др. Захарій Петров. Для повности мушу ще додати, що раз появилася невеличка стаття про нас в русофільським днівнику „Прѣпорецъ“, органі демократів, пера болгарського посла С. Чилингирова. Він переклав також деякі вірші Шевченка.

Та не тільки днівники, але й місячники та тижневники отворили нам свої шпальти. В тижневнику „Свободно Мнѣние“ була стаття п-ї Л. Ш. про покійного Михайла Павлика, — друга про нього була д-ра М. Лозинського в „Волі“ — і поема „Іван Гус“ Шевченка перекладена С. Чилингировим в 500-літню річницю смерти Івана Гуса.

В місячнику „Читалище“, органі „Союзу болгарських читалень“ — була стаття проф. університету д-ра Івана Шишманова про українські читальні і кооперативи в Галичині та редактора сього журналу, директора II софійської гімназії Н. Станева, дуже симпатична рецензія на огляд історії українського народу проф. Михайла Грушевського. Між иншим пише він там (писано ще в часі, коли російські війська були в Карпатах): „Сьогодні Галичина під російським панованнем. Досі російське правительство обіщало права й автономію тільки Полякам, Українцям заборонює усе. Російський уряд понищив усі товариства у Львові, позамикав усі бібліотеки, поконфіскував і порозметав українські книжки, позамикав школи. Російські власти жадають

від Українців, аби вони говорили по „руски“, приймали православне і щоби називали себе „руськими“. Українці є православні, але є й уніяти. „Руські“ вигнали уніятських священників і викинули українську мову з церков і шкіл. Позабрали учителів до Петрограду на курси, щоб їх там насильно вивчити „руської“ мови так, як поступали Серби з македонськими учителями... А Українці, розуміють ся, хочуть заховати свою мову, віру, народність і свободу! Який визвольний трагізм!“

Сей сам редактор „Читалища“ Н. Станев помістив і рецензію на передпотопову брошуру Я. Романчука „Европейската война и руско-украинския вопросъ.“ Немилосердно обійшов ся шановний критик із усіми „ученими“ висновками П. Романчука й пише: „Видні поети й історики, як Шевченко, Костомарів, Куліш, Драгоманів і інші, вчать, що Україна має свою минувшину, свою фізіогномію і свій характер і тому хочуть і для нього свободи та культури, яка признана иншим самостійним народам. Але ми думаємо, що ті питання рішають найкраще самі народи, а не тенденційна наука та політика. Питайте народ, а сей вам скаже, який він? Коли народ терпить і стогне, коли йому палять книжки, коли замикають йому школи в рідній мові, коли гонять йому його священників, то се найкращий доказ, що він має свідомість своєї національності. Тому й даремний труд п. Романчука, котрий переконує самих Українців, яка має бути їх самосвідомість. Від такої науки багато терплять і Македонці. Коли вони кажуть і почувають ся

Болгарами, то яке значінне можуть мати спеціальні національні теорії, що вони Серби, македонські Славяне і т. д.

Ми, що піддержуємо автономію і свободу кожного народу, коли в нього є свідомість, мусимо сказати: Зніміть воєнний стан і драконські закони, поверніть Українцям учителів, священників, письменників і всю інтелігенцію і спитайте, до якого вони належать народу? А коли дістанете відповідь, нехай вона буде свята та поважана всіми.

Се одиноке справедливе!“

Найшли своє місце Українці і в усіх книжках і брошурах, що тепер вийшли в Болгарії. Наведу хочби поважну працю д-ра А. Кермекчиева п. з. „Какъ заблуждавать народа“. — В ній автор присвячує цілий уступ (стор. 42—48) історії українського народу й кінчить його зазивом, що Україна мусить бути свободна.

Не позітала позаду й провінційальна преса. „Ратникъ“ в Русуку, „Бургаски Гласъ“ в Бургасі, „Зарница“ в Пловдиві, „Народни Сговоръ“ в Кюстендиль багато пишуть про українські справи й дуже радо поміщують про них статі і замітки. Всі вони підчеркують те, що сотворенне вільної незалежної України лежить в інтересі болгарського народу та взагалі цілого Балкану. Відобранне Росії Чорного моря спинить її заборчу політику що до балканських держав.

Болгарська преса дійсно зробила досить для познання свого народу з українською справою.

Софія, 30 серпня 1915.

Др. Лев Ганкевич.

Під московським панованнем.

III. Перемишль.

Перемишль був наша гордість.

Стільки разів його штурмували, стільки під його мурами впало жертв, а він усе стояв і стояв.

Під Перемишль послали салдатів за кару. А вже найгірше було те, що під Перемишлем не було „плянун“. Треба було відразу гинути — рук у гору підіймати не можна було...

Перемишля Москалі не могли ніяк здобути. Над містом показала ся Матір Божа, що австрійські війська благословила, а Москалям грозила. Час до часу, як приблизили ся за дуже, вилітали в воздух.

Сотки тисячів людей гинуло, а Перемишль, як стояв, так стояв. Ні одного форту не взяли.

Зразу дурили салдатів, що Перемишль то є Краків, а там ще трохи, то вже й Відень буде. Потім дурити вже було годі. За штурмуючими уставлювали вже тільки машинові кріси...

— Ой, не візьмете Перемишля, не візьмете, говорили ми Москалям.

Москалі те-ж саме говорили: „Перемишль не до здобуття, а як не взяли його, то й в Галичині не маємо що робити“.

Навіть співанку козаки склали:

*„На горі тирот, на долині каша,
Перемишля не взяли, Галиція не наша.“*

І таки не взяли. Перемишль віддав ся сам, приневолений голодом.

Три дні й три ночі чули ми вже вічний гук гарматніх стрілів.

22-го марта зрана почули ми останній гук, сильніший від усіх инших.

Се вправ Перемишль, се висаджували форти...

Але ми не вірили. Ми такі були певні Перемишля, що ся гадка не могла помістити ся нам у головах...

У вечері того самого дня зробили Москалі парад.

Досі ми тільки читали про російські чорносотенні маніфестації, — тепер побачили їх на власні очі. На переді йшов „городовой“, збирав жидівських павпрів і велів їм кричати „ура!“

Потім ішла музика з кіно. Вигнали її нагайками (в найбуквальнішій значінню) та веліли грати до походу.

Потім один почтовий урядник і один салдат несли царський портрет. За портретом 100—200 люда жовнірів і жандармів і несли безліч російських державних хоругвок. Потім кілька наших „істінно-руських“ і вже.

На переміну з музикою співали то „Боже, царя храни“, то „Отче наш“, а час до часу кричали: „Ура! ура! ура!“

Йшов похід улицями, а хто тільки доглянув його, тікав чим скорше... Треба було перед портретом знімати шапку...

Лють огортала, як дивились на ту „параду“.

Але ми все ще не вірили. Подивлялі тільки безличність Москалів, що важуть ся робити такі „шопи“.*

Щойно за три дні побачили ми перших перемиських бранців. Тоді й повірили.

У місті настав загальний сум і пригнобленне. Неодинак стратив тоді всяку надію, неодинак пішов на манівці.

Всі ті, що хоч і були раді Москалям і бояли ся надто ангажуватись зі страху перед приходом Австрійців, ті піднесли голови.

І тільки мало було нас таких, що мимо пригноблення не тратили віри та терпеливо ждали зміни на краще.

І ми діждали ся...

Бодан Чайковський.

* Шопка, видовище.

Вісти.

Харківська міська рада Шевченкови, Квітці і Лисенкови.

Наслідком прошення харківської міської ради дозволити їй у границях міста Харкова та губернії збирати жертви на будову пам'ятників українським письменникам Т. Шевченкови та Гр. Квітці-Основяненкови й композиторови М. Лисенкови — департамент спільних справ повідомив начальника губернії, що дозвіл збирати скрізь у державі жертви на будову пам'ятника поетови Шевченкови в місті Києві дало міністерство внутрішніх справ в 1906 р. полтавському губерніяльному земству. Що тикаєть ся Квітки-Основяненка та Лисенка, міністер внутрішніх справ не находить перешкод, аби харківська міська рада почала збирати жертви в границях міста Харкова та губернії з тим, аби по зібранню потрібної суми представлено проєкти сих пам'ятників міністерству внутрішніх справ у такій формі, яка загалом прийнята для проєктів і вказана в циркулярах міністерства.

Закінчення історії зі школою імени Сергія Грушевського.

Київська міська управа виставила на Курнівці будинок школи імени С. Ф. Грушевського (батька професора Михайла Грушевського), що жертвував на сю ціль 100 тисяч рублів. На будинку школи веліла міська управа повісити напис „Гор. училище No. 6 имени С. Ф. Грушевскаго“. Однак куратор Дверницький і директор народніх шкіл Плеський побачили в сій вивісці щось „неблагонадежное“, занюхали в ній трохи не грозу „мазепинської“ небезпеки та видали приказ зняти вивіску. А місцева шкільна округа зробила пропозицію не називати школи іменем Грушевського. Міська рада запротестувала проти сього перед міністром народньої освіти й просила назвати однокласову школу ч. 6 іменем дійсного державного радника Сергія Федоровича Грушевського. І міська управа одержала повідомлення, що міністерство рішило надати бажану назву згаданій школі, причім додало, що на вивісці повинно бути зазначене повне імя, імя по батькови та назвище жертводавця.

Товариство несення помочи населенню України.

В Києві заснувало ся „Товариство несення помочи населенню південної Росії“, що потерпіло від воєнних акцій. Се товариство видало артистичні плякати роботи артиста Ф. Красицького. На плякатах представлена церква в українськім стилі по битві і постаті збігців, а крім того надрукований зазив до Киян. По статуту має товариство на цілі доставляти засоби для поправи матеріяльного стану убогої людности, що прямо або посередньо потерпіла від війни. Областю діяльности товариства є місцевости, що лежать у границях губерній: бесарабської, волинської, катеринославської, київської, подільської, таврійської (з виїмкою Ялти та Севастополя), херсонської (з виїмкою міста Николаїва), холмської, чернігівської, Галичини та Буковини, отже головної української території (Журба про Галичину та Буковину з уваги на нові воєнні випадки стала безпредметова). Членами товариства можуть бути особи обох полів без ріжниць віри, що сприяють і готові допомагати цілям товариства. Жертви грішми, а передовсім білем, одіжю, обувем

і харчем приймає бюро товариства (Велика Підвальна, 36, кв. 12).

Вісти з Сибіру.

Від російського Українця Піддубного, що перебуває тепер в Австралії, отримав канадійський „Робочий Народ“ таку цікаву допись:

Один Українець з Поділля, перебувши довший час на заслання у далекій Ленській „тайзі“, утік нарешті звідтіля. Йому довело ся переїздити через багато сибірських сіл і Иркутськ саме в часі, коли війна була вже в повнім розмаху, а на Сибіру була сила австрійських бранців.

По селах скрізь велике незадоволення сею війною. Ніхто не здержуєть ся у висловах острого незадоволення навіть проти царя, особливо жінки, котрим позабирано до війни їх чоловіків. Велике число салдатів уже повернуло ся з війни, ранені або покалічені.

Навпаки по містах панує патріотичний настрій. Усі газети підвисують той настрій, розповідаючи про геройські вчинки Росіян і Німців. Але по кутках часом чують ся розмови, що російські козаки ще недавно робили щось не краще від Німців, навіть гірше, бо то робилось над підданими царя.

Як тепер фабрикуєть ся громадська думка та ховають правдиві події, видно з того, що в Вологді на Московщині був суд над учасниками в бунті запасних, в часі котрого згинуло кільканадцять людей від жовнірських куль, а проте в жадній часописи ся вістка не згадувалась. Так само російські газети мовчать і про те, що на сибірській залізниці було декілька вибухів, декілька соток людей у Ново-Миколаєвську та Барнаулі, томської губ., було вбитих, зранено й арештовано. Про се розповідає у приватнім листі з Ново-Миколаєвська знайомий нам Українець, котрого самого в часі тих подій забрали на війну. Правда єї повстання не мали нічого зорганізованого, се був скорійше стихійний вибух, котрий торощив усе перед собою і називав ся по московськи „безпорядки запасних“.

Український театр за сей час ще не загинув; уряд царський сього не заборонив, та й не мав рації, бо єї артисти мають Україну, котра „гине“ під Австрією. У псах колишніх Турція, де страждають невольники Українці, усунулась тепер на друге місце, а перше займає Австрія, „гнобителька“ галицької України; чи се робить ся для тих великанських зборів, котрі робить Кармелюк, Каменський в Иркутську, чи може справді єї артисти вірять в ту надзвичайну брехню, котру розпускає російська преса про „Підяремную“, брехню, нахабство якої ніяка воєнна брехня не перевищить.

Коло Иркутська серед плінників є багато Українців, інтелігентних й освічених, котрі викликали цікавість у деяких Росіян і Росіянок. Сі приходили та приносили иноді якісь там цукорки або білий хліб, але се так не сподобалось патріотичним писакам, що вони навіть почали газетний похід проти єї гостинности та доводили, що єї ввічливі Українці або Австрійці стріляли на наших братів.

Усі бранці мешкають у низьких „землянках“, у яких дим від чеських фаяок висить хмарою над густою купою нещасних, напів голодних, напів обідраних плінників. Від

тісноти, вохкості „землянок“, поганого повітря і кепської їжі серед них розширені хвороби й багато з них помирає.

Російський уряд дає дарові квитки (білети) на проїзд з Галичини до Сибіру, а потому скрізь здовж сибірської залізниці по великих і малих містах блукає немало інтелігентних Українців із Галичини, котрі, щоби не вмерти голодовою смертю, шукають праці за саму низьку платню та й того не лехко находять.

Співчуттє московського зїзду поневоленім народам.

Нарада над позашкільною освітою у Ярославлі (на Московщині) приняла таку постанову: „Нарада висловлює почуттє гарячого братнього співчуття польському, українському, жидівському, литовському, естонському, вірменському, лотиському й іншому населенню, на якого плечі припав головний тягар теперішньої страшної війни, що принесла й несе ще досі необчислені економічні і культурні втрати. Нарада признає, що першим обовязком держави по війні являєть ся зворот населенню не тільки матеріяльних шкід, викликаних війною, але й втрат культурного характеру в формі віднови його просвітних і наукових заведень, суспільних інституцій тощо“.

Українські діти Галичини.

Гарне свідоцтво виписав українським дітям у Галичині кореспондент „Рѣчи“ (ч. 125) А. Александров. Він називає їх добримі інформаторами, що оповідають про воєнні події без ніяких прикрас. Селянські діти з околиці Товмача дивують своєю інтелігенцією і широчіною світогляду. Раз звернув ся кореспондент до гуртка сільських дітей і запитав: „А що, хлопці, чи знаєте, хто такий був Тарас Шевченко?“ І почув зараз відповідь: „Геній, це наш дуже великий письменник“ . . . І хлопці зачали деклямувати вірш Шевченка. Свій розвій — каже д. А. — завдячують діти без сумніву прегарній народній школі і високому, культурному і моральному рівню народніх учителів. Ся зворушуюча любов до рідної мови й наслідок її — гарний розвій дітей ще раз стверджує сю доказану правду, що дійсна освіта можлива тільки в рідній мові, що українська дитина може дійсно скористати тільки з навчання українською мовою.

Перенесенне москвофільських часописей зі Львова до Київа.

Як доносять київські часописі „Кієвлянинъ“, „Кієвская Мысль“ і Dziennik kijowski, став тепер Київ головним осідком галицьких москвофільських провідників, діячів і публіцистів, які „примусово“ ніби виїхали зі Львова. Пробують тут між іншими маститі др. Вол. Дудикевич, др. М. Глушкевич, др. Ю. Яворський, о. І. Костецький, др. С. Грабський, Зигмунт Васілевський, Кор. Макушинський, Ю. А. Алексевич, Г. С. Малець, радник Захарівевич і ин.; вони й роблять живі заходи коло того, щоби відновити в Київі видаванне москвофільських видань „Прикарпатская Русь“, „Zjednoczenie“ і „Słowo polskie“. Найскорше увінчали ся заходи що до дневника „Прикарпатская Русь“: на прошенне, внесене від „Руського издательского общества во Львовѣ“ дістав др. М. Глушкевич як видавець дозвіл видавати „Прик. Русь“, яка й виходить від 15 липня ст. ст. (28. VII.) с. р. в Київі під редакцією свого давнійшого редактора д-ра Ю. Яворського. „Кієвлянинъ“ з 22 липня ст. ст. (ч. 199) подає звістку, що на днях прибув до Київа професор львівського університету др. С. Граб-

ський і вніс прошенне до властей о дозвіл видавати польську газету „Zjednoczenie“, що передтим видавалось при його участі у Львові. Перше число відновленого „Zjednoczenia“ мало вже появити ся. Зате справа видавання „Słowa polskiego“ ще не поладнана, бо між членами редакції приготовлюєть ся нова орієнтація.

Варварський розпорядок „губернатора Галичини“ гр. Бобрінського.

В попереднім числі „Вістника“ подали ми варварський приказ команданта XVII російського корпусу в справі виселювання і нищення тих українських територій, з яких приневолені російські війська втікати. „Губернатор Галичини“ гр. Бобрінський видав в сій справі дня 7 мая такий розпорядок:

„До губернаторів Галичини!“ В доповненню розпорядку з 7 мая б. р. ч. 18707 подаю таке до відомости вашої ексцеленції:

Начальники повіту розпічнуть виконуванне повищого приказу зараз, як отримають відповідний розпорядок від команданта армії. Вони візвуть публичними оголошеннями людність виїздити на Волинь, викличуть примусово переселенне усіх муштин у віці 18 до 50 літ, що самі ухияють ся від виселення, і спровадять рівночасно всіх здібних до праці примусово до будови наших позицій в указаних місцях, як тільки генерали Артамонів, Величко та Лебедів будуть домагати ся робітників.

Людність повинна взяти з собою свої коні і худобу; худобу треба відповідно до думки військової управи лишити, зареквірувати або закупити. Населенне треба видалити, поліційно стерегти та вивозити в отсих напрямх: з Любачева, Яворова та Мостиск через Раву Руську та Сокаль до володимирсько-волинської округи; з Жовкви через Мости Великі і Сокаль до володимирсько-волинської округи; з Горodka, Комарна, Жидачева та Львова через Камінку Струмилову та Радехів до округи Луцька; з Бібрки та Перемішля через Куровичі, Красне та Броди до кременецької округи; нарешті з Рогатина, Бережан через Зборів і Волочиска до кременецької округи.

Виселені партії треба жити в етапових місцях; надто треба уладити стації для доставки їм харчу в Камінці Струмиловій, Радехові, Залізцях і в цегольні у Львові при городецьким гостинці“.

Підпис: Військовий губернатор Галичини: гр. Бобрінський.

Росіянка про поступованне Німців у Лодзі.

Сестра милосердя Полторацька, що по восьмимісячній неволі вернула до Харкова, переповіла в „Южномъ Краю“ (ч. 12774) свої вражіння з господарки Німців у Лодзі. Як тільки заняли Німці Лодзь, не виявили вони ніяких насильств над спокійним населеннем, не було ніяких інцидентів, не перешкожали торговлі. В кождім разі відносини Німців до російських ранених, до лікарського персоналу та місцевого населення були досить зносні. Лікарський і санітарний персонал шпиталю лишили давній, тільки начальником зробили свого доктора Зоммера, що зичливо відносив ся до Росіян. Перші три дні по вході Німців до Лодзі заборонили лікарському персоналови виходити з нього кудись. Але потім отримав кождий карточку на право свободного проходу в Лодзі.

До речі кажучи, сих карточок ніколи не ждали, видавнаннє їх було чисто формальне. Порядок у місті удержувала давня міліція, зложена з місцевих мешканців, але під наглядом німецьких властей. Гроші заступали головно російські бони. Зразу продавали хліб по 15 коп. за фунт, але коли заведено картки на хліб, зачали продавати хліб 7 коп. за фунт. Якоїсь лютости на Росіян не було видно ніде. Скрізь поробили Німці мости й дороги та побудували чудовий гостинець, що лучить місто з передмістєм. На кожній залізничній стації

подають не тільки раненим, але загалом усім переїзджаючим хліб з маслом, каву та легку закуску. Одного приказчика, 17-літнього молодця, розстріляли за те, що в нього найдено 7 гвинтовок, підібраних ним у часі утечі російських військ.

Іменовання в Українських Січових Стрільцях.

Начальна Команда Армії іменувала курінного отамана Гриця Коссака полковником першого полку Українських Січових Стрільців.

Світова війна.

(Огляд подій від 30 серпня до 7 вересня 1915).

Побідна офензива союзних австро-німецьких військ у глуб російської імперії поробила в останнім тижні дальші поступи на обох частях боевого фронту: на північ від поліських болот і на полудне від них, в тім часі впали дві дальші російські твердині Городно та Луцьк.

Російські армії поділені тепер наслідком австро-німецької офензиви на дві осібні, не злучені зі собою части: північну й полудневу, розділені поліськими болотами. Російська верховна команда, числячи ся з тим, установила для обох тих частей армій осібних вождів.

Вождом північних армій іменований генерал Рузский, що тепер знов відискав ласку Николая Николаевича, а вождом полуднево-західних армій генерал Еверт. Ще й инша важна зміна зайшла в верховній російській команді в часі нещасного відвороту на схід. Шеф генерального штабу ген. Янушкевич пішов „в дураки“, перенесений на підрядне становище на Кавказі, а його місце заняв ген. Алексеев. Російські часописи пишуть, що відворот російських армій на схід є майстерною штукаю, прямо великою „побідою“. Та коли в самім розгарі сього відступлення проганяють ся шефа верховного штабу генерального, що тим відворотом кермував, то мусить бути се доказом, що відворот не був так щасливий і блискучий, коли жертвою паде його керманяч.

Проти північної часті російських армій, що займає фронт так довгий, як ціла французько-бельгійська боева лінія, оперують німецькі групи армій під проводом Гінденбурга та баварського принца Леопольда. Німецькі армії в безупинній погоні за Росіянами. Свойому противникови не дають ні хвилі відпочинку, що позволив би угрупуватись тай уставити ся до нового опору. Група армій Гінденбурга осягнула на своїм лівім і на правім крилі два великі успіхи. На лівім крилі на фронті між Ригою і Двинськом дійшла до ріки Двини та здобула укріплене місто Фрідріхштадт і перехід на східний беріг Двини. На правім крилі армія Ейхгорна здобула 3-го вересня кріпость Городно, котру Росіяне під німецьким напором мусіли частинно опорожнити. В центрі армії зближають ся до міста Вильна.

Армії принца Леопольда поступають дальше на схід від лінії Бересте—Білосток—Городно, є вже на 70—100 кільом. (верстов) поза Берестем і здобули перехід через горішну Ясьолду. Боевий фронт на північній часті йде тепер від Мітави на Фрідріхштадт, Купішкі, Вильну, Городно та Прушани, горішну Ясьолду аж до пинських болот.

Через здобутте Фрідріхштадту загроженнє окруженнє Німцями російських армій з півночі, як також загроженнє Петрограда збільшило ся і тепер Росіяне приневолені відступати поволи на схід Двини, бо на західнім боці не будуть могли вдер-

жати ся. Аби сей відступ був злучений з як найбільшими втратами людей і матеріялу, над сим працює успішно Гінденбург зі своїми арміями. Стає щораз яснійшим, що на північній часті фронту Росіяне під німецьким натиском будуть приневолені відступити аж поза лінії Двини й Березини і тут пробувати здержати дальший похід Німців на схід.

На полудневій часті фронту теж союзники поступають уперед. Армія Макензена на північній Волині йде дальше на схід. На полудневій Волині та на галицькім Поділлію війська, що стоять підначальною австрійською командою, тягом відкидають Росіян на схід.

На полудневій Волині австро-німецькі війська розпочали похід проти російського трикутника твердинь Луцька, Рівного й Дубна, з котрих перед роком російські маси військ вимаширували були на здобутте Галичини. Дня 1 вересня за першим приступом упало укріплене місто Луцьк і тепер позістали лише дві кріпости Дубно й Рівне. Австро-німецькі війська стоять уже в половині дороги між Луцьком і Дубном та Рівним, заняли місто Олику й тепер йде боротьба о перехід через річку в віддалі 30—40 кільом. від Дубна—Рівного. Теперішні слоти утруднюють дещо поступ союзників, але здержати його не будуть могли. Росіяне й тут будуть приневолені відступити і по втраті волинського трикутника твердинь більшого стриму не будуть могли дати противникови, хіба аж на лінії Дніпра. Отвиряєть ся дорога австро-німецьким військам на українські землі, на їх столицю Київ, що по півтретя століттях буде мабуть незадовго увільнений від московського ярма.

В Галичині армія ген. Бем-Ермолі прогнала Росіян поза Броди та станула на російській Волині, а також проломала російські становища коло Золочева та в користнім для оборони хребті Гологір. Коли російські становища над Золотою Липою дня 28 серпня проломилась за першим приступом німецька армія Ботмера та часть армії Бем-Ермолі, то Росіяне завернули ся на лівію Стрипи, але не вдержали ся там довго. Австро-німецькі війська відкинули їх на лінію Серета й тут приготували ся до більшого відпору. Тепер ідуть саме бої о лінію Серета й о міста Тернопіль—Теребовлю—Чортків. Лінія Серета догідна до оборони: Росіяне тут ставлять більший опір, за першим приступом не вдало ся їх прогнати, але австро-німецькі війська вже в кількох місцях перейшли на східний беріг Серета й коло Тернополя зробили поступи. Рівночасно армія Пяльцнер-Балтіна, що стояла на полудневім березі Дністра, розпочала офензиву й перейшла на північний беріг. Росіяне по проломанню фронту над Золотою Липою не дали за програму, не відступили зовсім з Галичини, але маючи догідний для оборони подільський терен з ярами та бічними допливами Дністра, дали ся поступенно проганяти з відтинка на відтинок.

Тепер в російських руках є з Галичини лише пояс землі між Серетом і Збручем. Лінія Серета близька до проломання і тоді Росіяне будуть приневолені вернути ся поза Збруч тай очистити цілковито Галичину.

Історія дивно повторяєть ся. В році 1815 Росія теж мала в своїм посіданню галицьке Поділле з Тернополем, та Австрія в дипломатичній дорозі викинула звідти російську власть. Тепер по 100 літах Австрії знов приходить ся виганяти з оружем в руці представників царської могутости не лише з Тернопільщини, але й з цілої Галичини. Історичному напорови Росії на захід, збиранню „руських“ земель зробило кінець австро-німецьке оруже.

Страти Росії в серпні були дуже великі, перевисшають страти в маю, з першого місяця австро-німецької офензиви. Німецькі війська взяли в місяці серпні у полон 2.000 російських офіцерів, 269.000 вояків, здобули 2.200 гармат і 560 кулеметів. Крім того австрійський штаб доносить, що союзні війська, які стоять під австрійською командою, взяли в полон 190 офіцерів, 53.299 жовнірів, 34 гармат і 123 кулемети.

Чотиромісячна німецько-австрійська офензива принесє цілковитий погром російської армії. Як донесено в остатніх днях урядово з німецького боку, російська армія, що стояла в перших рядах фронту, на котру звернула ся офензива, числила 1.400.000 вояків. З того протягом 4 місяців 1 мільон дістав ся у полон, а що найменше 300.000 виносить число ранених, убитих і пропавших. Так з цілої армії остало яких 100.000. Росія вправді протиставила австро-німецьким військам щораз нові сили, але були се по части війська, зібрані коло Одеси та призначені до походу проти Царгороду й Туреччини, а по части нові напіввиобразовані війська, покликані з ополчення. Тепер, можна сказати, первісної російської армії, що творила ядро військової сили Росії, вже нема; вона знаходить ся або в полоні, або знищена (ранені, вбиті, хорі тощо). Військо, яким Росія тепер воює, се свіжі, маловивчені і маловартні сили з ополчення, що передше ніколи не служили, а щойно в часі війни покликані були під оруже. Так воєнна сила Росії у своїх основах зломана та значнійшого грізного опору австро-німецькі війська не потребують через довший час бояти ся у своїм поході на схід.

В Росії порівнюють часто теперішній воєнний похід із походом Наполеона в 1812 р. Мовляв, тепер Німців жде така сама доля, як тоді Наполеона при відвороті з Москви. Одначе забуваєть ся, що тепер в часі залізних доріг і автомобілів неможливі похибки, задля котрих потерпів Наполеон. Та все-таки рік 1915 можна порівняти з 1812, але долю Наполеона поділяють тепер не Німці, а самі таки Росіяне. Тим, чим для Наполеона була Москва, були для Росії Карпати. Там погребана лежить воєнна сила Росії, а решта втрачена була в тяжкім втратнім відвороті від Карпат аж до Березини й Двини!

На інших воєнних теренах більших змін не було.

В Франції панує майже цілковитий спокій. Французи знають, що всі проби проломити німецький фронт будуть безуспішні, тому дармо не проливають крови. Зі здивованнем глядять в Росії на сю бездільність „союзників“ саме в хвилі для Росії найтяжшій. На італійській границі безуспішні італійські приступи, що протягом чверть року не осягнули ніякого успіху. Австрійський фронт здовж Ізонца та на тирольській границі стоїть незахитаний досі, хоч майже третина італійського війська вже знищена.

На галіпольському півострові 300-тисячна французько-англійська армія досі рівнож не поробила ніяких поступів. Боротьби в останніх днях серпня були такі нещасливі, що лишили по французько-англійській стороні 10.000 вбитих вояків. Турки зі спокоем очікують Італійців, що вибирають ся здобути Дарданеллі, і приготвляють зготовити їм таку саму долю, як Англійцям і Французам.

Бібліографія.

Звідомлення Товариства „Просвіта“ у Катеринославі за 1914 рік. Катеринослав, 1915. Стор. 32+28.

(До Шевченкового культу на еміграції). „У великій сали „Музичного Товариства“ (Musikverein) у Відні I. Dumbastraße ч. 3 відбудеть ся заходом всіх українських товариств в четвер дня 27 мая 1915 р. Концерт в пам'ять 101. роковин уродин Тараса Шевченка“... 4 листки 4^о. На титуловім листку портрет Шевченка, на його відворотнім боці програма концерту по українськи. На дальших трьох листках програма концерту по німецьки й ближші дані німецькою мовою про Шевченка та композиторів і їх твори, виведені на концерті: про Василя Барвінського, Філарета Колессу, Миколу Лисенка, Дениса Січинського, д-ра Станислава Людкевича та про українську народню пісню.

La Voz de Austria Revista mensual ilustrada. Відень. Ч. 6. В сім числі еспанського журналу займаєть ся українською справою статя: A. Sardó y Vilar. Pueblos subyugados. Ucrania y Polonia. (Поневолені народи. Україна й Польща). Число ілюстрованє десятима знімками з життя і подвигів Українських Січових Стрільців, на першім місці Олени Степанівної і Софії Галечко.

Українське Слово.

Політична, економічно-суспільна
й літературна газета.

ВИХОДИТЬ ЩО-ДНЯ У ЛЬВОВІ.

Видавець: Федь Федорійів. Одвіч. редактор: Степан Чарнецький.

**Адреса редакції й адміністрації: Львів,
Ринок 43.**

Умови передплати:

У Львові:	У краю і державі:
На рік К 18.—	На рік К 24.—
На півроку „ 9.—	На півроку „ 12.—
На чверть року „ 5.—	На чверть року „ 6.—
На місяць „ 2.—	На місяць „ 2,50

Ціна одного примірника 6 сот., по-за Львовом 10 с.

Зміст: Дванадцять місяців. — Ст. Томахівський. Війна й Україна. — В. Пачовський. Хоругви Невмірущих. — Б. Лепкий. З думок. — Ос. Назарук. Над Золотою Лицою. В таборі першого куріня. Як і курінь-У. С. С. опускав свій табір. — Діяльність катеринославської „Просвіти“ в 1914 р. — З. Кузеля. Галицькі емігранти в Росії. — Московська господарка в Товмаччині. — Л. Ганкевич. Болгарська преса й українська справа. — Б. Чайковський. Під московським панованнем. III. Перемишль. — Вісти: Харківська міська рада Шевченкови, Квітці і Лисенкови. Закінченє історії зі школою імени Сергія Грушевського. Товариство несення помочи населенню України Вісти з Сибіру. Співчуттє московського зїзду поневоленим народам. Українські діти Галичини. — Перенесенє московських часописей зі Львова до Києва. Варварський розпорядок „губернатора Галичини“ гр. Бообрінського. Росіянка про поступованне Німців у Лодзі. Іменованне в Укр. С. Стр. — Світова війна. Огляд. — Бібліографія.

Відповідає за редакцію: Омелян Бачинський.
З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.